

Dr.

Osman KARACAN

karacanosman44@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8250-1981>

Eser Geçmişi / Article Past: 14 Tem 2019/ 2 Ağu 2019

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.601640>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

“Teceddüd-İ Hakikî Nasıl Olur?” Adlı Eserin Çevirisi

Transcription of the text entitled “Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur?”

Öz

31 Mart ihtilalinden sonra muvazzaf subaylara süreli yayınlarda yazı yazma yasağının getirilmesi üzerine Cemil Said Bey, kitap yazımına yönelmiş ve “Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur?” adlı eseri kaleme almıştır. Onun ilk telif eseri olma hüviyetine sahip olan eser Nisan 1330 (Nisan/Mayıs 1914) tarihinde ilk baskısını yapmıştır. “Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur?” adlı eser sadece Cemil Said Bey’in teceddüt konusundaki görüşlerini değil genel olarak onun fikrî yapısını ortaya koyan önemli bir eserdir. Eser Milli Kütüphane’de ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı kütüphanelerinde “C.S., Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur?, Dersa’âdet. Nisan (1330)” künyesiyle yer almaktadır. Çalışmamızda Cemil Said Bey’in C. S. Takma adıyla kaleme aldığı Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur? adlı eserin çevirisi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Teceddüt, medeniyet, hürriyet.

Abstract

Cemil Said Bey, after the prohibition of writing in periodicals for active officers after the March 31 revolution, turned to writing books and wrote his book named “Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur?”. His first copyrighted study was published in April 1330 (April / May 1914). The study titled “Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur?” is not only Cemil Said Bey’s views on the subject of indulgence, but also his intellectual structure in general. The book is placed in the National Library and in the libraries of the Istanbul Metropolitan Municipality as “C.S., “Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur?” Dersa’âdet. April (1330). In our study the writing named “Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur?” which is written by Cemil Said Bey with the nickname of C. S. has been translated.

Keywords: reform, civilization, freedom.

ATIF: KARACAN Osman, ““Teceddüd-İ Hakikî Nasıl Olur?” Adlı Eserin Çevirisi” **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 5/2 (Ağustos-2019), s. (428-448)

CITE: KARACAN Osman, “Transcription of the text entitled “Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur?” **Journal of History and Future**, 5/2 (August- 2019), pp. (428-448)

TECEDDÜD-İ HAKİKÎ NASIL OLUR?

C.S.¹

Mukaddime

Mesâ'il-i içtimâ'iyeye; her vaktten ziyâde harb-i ahîrden soñra mevzû' bahs olmağa başladı. Çünkü bu gibi hayât mes'elelerine ehemmiyyet vermemekten nâşî ne büyük felâketlere dûçâr olduğumuzu dûr-bîn olanlar anladı. Mağlûbiyyetlerimizin esbâbını sırf ordumuzun noksânında arayanlar büyük hatâda bulunurlar. "Türk milletinden Alman ordusu çıkamaz" sözü aslâ mübâlağalı degildir.

Zamân-ı hâzırda ordu 'ilm ile fenn ile tertîb olunur, bahâdırılık ceng-âverlik ikinci derecede kalır, mitralyözlere karşı hüçûm idüb yerlere serilen Fashılar bu hakîkati bilseler idi bahâdırılığa biniciliğe hasr ettikleri 'ömrlerini biraz da 'ilm ü fenne tahsîs ederler ve bu derece sühûletle Fransızların taht-ı esâretine geçmezler idi.

Neferâtın kısm-ı küllîsi okumak yazmak bilmez, zâbitânın kısm-ı a'zamı tahsîlinin noksânından nâşî vazîfesini öğrenemez ise o ordunun ta'lîm ve terbiyyesi muhâl mertebesinde müşkil olur.

'İlm ü fenn yalnız mekteplerde degil âile nezdinde, fabrikalarda, müzelerde, sokaklarda, her yerde görülmeli icrâ-yı hükm etmelidir; bu da mesâ'il-i mühimme-i içtimâ'iyenin halli ve Avrupa hayâtının memleketimize (s.3.) idhâli sâyesinde mümkün olabilir. Vâkı'an bu nükâtı lâyıkiyle anlayabilenlerin 'adedi henüz pek kalîldir; fakat günden güne tezâyüd ediyor ve hayât-ı medeniyyenin te'sîsine mükâvemet etmek isteyenlerin ordusu perîşân oluyor; binâ'en-'aleyh terakkî-perverânın ümmîdlerini takviyye için bu risâleyi kaleme aldım. Biz çalışalım galebe eltâf-ı kibriyâdan muntazırdır.

Der-Sa'âdet, 15 Şubat 329

C. S. (s.4)

Mebâhis-i İçtimâ'iyeye

1- İnzibât ve İntizâm

1 Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur? adlı eserin yazarı Cemil Said Bey 1872 yılında İstanbul'da doğmuş ve 1948 yılında yine İstanbul'da vefat etmiştir. Kemalpaşazâde Said Bey'in oğlu Cemil Said Bey, ilk eğitimini ailesinden aldıktan sonra 1880 yılında Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'ne girmiş ve 1888 yılında buradan mezun olmuş ve aynı yıl Mekteb-i Harbiye'ye girmiştir. 1891 yılında Mekteb-i Harbiye'den mezun olan Cemil Said Bey altı ay Harbiye Nezareti'nde Erkan-ı Harbiye Dairesi Şubesi bünyesinde çalıştıktan sonra St. Petersburg Ataşeliğine atanmıştır. St. Petersburg, Tahran ve Paris'te yaklaşık 20 yıl Ataşemiliterlik yapan Cemil Said Bey, I. Dünya savaşı öncesi emekliliğe ayrılmıştır. Fakat savaşın başlaması üzerine yeniden silahlaltına alınmıştır. 1919 tarihinde yeniden emekli olan Cemil Said Bey, sivil bazı görevlerde bulunmanın yanısıra çok sayıda eser kaleme almıştır. Cemil Said Bey'in Eserlerinde genel olarak müstear isim kullanmıştır. Tecüme eserlerinde kendi adını kullanan Cemil Said Bey, telif eserlerinde ise bazen isminin baş harflerinden oluşan C.S. rumuzunu kullanırken kimi eserlerinde de "Suad Said" ismini kullanmıştır. Yazar hakkında geniş bilgi için bkz. Osman Karacan, Cemil Said Bey (Dikel) Hayatı-Eserleri ve İran'daki Siyasi Meselelere Bakışı, (Basılmamış Doktora Tezi) İnönü Üniversitesi, Malatya, 2019; Osman Karacan, "Cemil Said Bey (1872-1948) ve Düşünce Yapısı". İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS) 8 (2019): 183-202.; Osman Karacan, "Cemil Said Bey'in İran Ordusuna Dair Askerî Raporları Hakkında Bir Değerlendirme". Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi 8 (2018): 173-188.

İnsânların bâ'is-i terakkî ve te'âlisi ve medeniyyet-i hâzıranın üssü'l-esâsı inzibât ve intizâm-
dır 'arz-u semâ, bütün kâ'inât bize ve mütemâdiyyen intizâm dersi vermekdedir. Cenâb-ı Hakkın
kudret-i ilâhiyyesinin en celî burhânı kavânîn-i ilâhiyyenin tağyîr etmez bir sûretde hayret-efzâ bir
intizâmı devâm etmesidir. Gündüz ve gece bir sâniye tehâlûf etmez bir tarzda biri birini ta'kîb et-
mekde, mevsimlere göre muntazaman değişmekte en uzak yıldızların, o cesîm dünyâların seyrânı
dakİKası dakİKasına; hattâ sâniyesi sâniyesine ta'yîn olunabilmekdedir. İnsânlar kâ'inâtın bir cüz'ü
olmak hasebiyle andan ders almak anı taklîd etmekden başka bir şey yapamazlar; lakin diğere taraf-
dan nâ-tüvân u 'acziyi âdem kudret-i ilâhiyyeye 'akl erdiremez ki anı taklîde tamâmen muvaffak
olabilsin. Bizim yapabileceğimiz ancak her şey'in devâm ve terakkîsi intizâm sâyesinde olabilece-
ğini anlamaktan ibâretidir. İşte medeniyyet-i hâzıra 'ulûm ve fûnûnun kâfe-i şû'ûbatında ve hayât-ı
'umûmiyyenin her bir aksâmında intizâm esâsına ibtinâ ederek cesîm ve sağlam hatveler ile ileri-
lemekdedir. Artık milel-i mütemeddinede intizâm düstûr-ı 'umûmî oldu. Her kafaya fikr-i intizâm
yerleşmeğe başladı. (s.5.) Hiçbir millet bu husûsda diğereinden geri kalmamağa gayret ediyor.

Medeniyyetde ne kadar geri kalmış olur isek olalım biz de şübhesiz milel-i mütemeddineden
ma'dûdüz. 'Âlem-i medeniyyetden bahs ederken "Avrupalılar" veyahût "Frenkler" deyüb kendi-
mizi açığa çıkarmak câ'iz olmadığını pek çok acı tecrübelerden sonra nihâyet anlayabildik. Avrupa
medeniyyetini memleketimize idhâl için eskiden olduğu gibi 'inâd etmiyoruz. Bi'l-'akis bu me-
deniyyetin memleketimizde dahi terakkî etmesine elimizden geldiği mertebe çalışıyoruz. Binâ'en-
'aleyh fikr-i intizâm bizim kafalarımıza da girmeğe başladı demektir.

Bu husûsda pek çok misâl irâ'e edilebilir. Misâlen herkes mu'ayyen bir sâ'atde işi başına
gidiyor, mu'ayyen infikâk ediyor, öğle ta'âmını mu'ayyen bir sâ'atde ekl ediyor, insâf edelim ev-
velleri böyle mi idi?

Köprüden geçer iken Şirket-i Hayriyye iskelelerine bir bakınız bir tarafda "girilir" diğere ta-
rafda "çıkılır" levhalarını görürsünüz. Girilecek yerden kimse çıkamıyor, çıkılacak yerden kimse
giremiyor demek burası da intizâma girdi. Şimdi şirket iskelelerinin eski hâlini tahattür bile etmek
istemeyiz; böyle pek çok misâl bulunabilir. Lâkin intizâmı te'sîs eylemek kâfi degildir, anı muhâ-
faza edebilmek dahi ayricâ müşkil bir mes'eledir. Çünkü herkesin (s.6.) tahsîl ve terbiyyesi bir
râddede olmadığından fikr-i intizâmı herkesde 'aynî kuvvette bulunamaz. Hattâ memleketimiz-
de mekâtib-i ibtidâ'iyye henüz teksîr edilmeğe başladığında ekseriyyet-i 'azîme câhil ve lüzûm-ı
intizâmıdan gâfildir. Lâkin muntazam ve mikdârı kalîl-i 'asâkir-i gayr-i muntazam ve mikdâr-ı
kesîr-i 'asâkire dâ'imâ galebe edebileceğinden intizâm-perverler ne kadar ekalliyyetde bulunsalar
ekseriyyete intizâmı kısmen cebr ve kısmen iknâ' ile kabûl etdirebilirler. Bunun için bir çâreye
tevessül etmeleri lâzım gelir ki o da inzibâtdır.

İnzibât herkesin diğereinin hukûkuna aslâ tecâvüz etmemesi ve kendi hukûkunu şiddetle
muhâfaza eylesesidir. Fikr-i inzibât fikr-i intizâm ile tev'emdir. İnzibât intizâmın kuvve-i te'yî-
diyyesidir. Binâ'en-'aleyh bu kuvvet mevcûd olmadıkça intizâmın bekâsı pek müşkil olur.

Her memleketde inzibâta polis me'mûrdur. Polisler 'aynî zamânda itâ'at etmesini ve etdir-
mesini bilir kânûn-şinâs âdemlerden intihâb edilmelidir ki pek nâzik ve müşkil olan vazîfelerini
hakkıyla îfâ edebilsinler. Polis pek şiddetli hareket eder ise birçok âdemlerden mukâbele görebilir.
Bu vechile matlûb olan intizâm muhtel olur. Polis ziyâde hilm ü mülâyimetle davranır ise 'âsî ve
huysuz âdemlerin istihzâ ve istihfâfına ducâr olacağı gibi nüfûz u haysiyyetine de hâlel gelir. İşte
polis vezâ'ifinin nezâket ve ehemmiyyeti i'tidâli muhâfaza edilmekdedir. (s.7.)

İfâ-yı vazîfe için polisin en büyük istinâd-gâhı kânûndur. Kânûnlar gâyet tabî'î ve nef-
sü'l-emre muvâfık olmalıdır ki sühûtlele tatbîk olunabilsin. Andan mâ'adâ polisler kânûnları pek
iyi bilmeli; onların menfa'at-ı 'umûmiyyeye hâdim mükemmel kânûnlar olduğuna vicdânen kâ'il

olarak cân-siperâne ifâ-yı vazîfe eylemelidir.

Ahâlîye gelince: O da kânûnların kimsenin mizâcına tab'ına menfa'atine muvâfık geldiği için tertîb edilmiş değil; mahzâ 'umûmun refâhını ve memleketin sa'âdetini kâfil olacağı mülâhazasıyla tanzîm edilmiş olduğunu bilmelidir.

Tabî'î bu bir gâyedir. Medeniyet telakkî etdikçe bu gâyeye yaklaşılabilir biz daha bu gâyeden uzağız. Anın için "Niçün kânûnlar sarfîh yazılmıyor! Niçün bir polisin tabî'î bulunduğunu diğer polis cürm 'addediyor!" gibi sû'allere cevâb verilemez; herkes hâli anlamalıdır; ma'a't-te'essüf halkımızın kısm-i küllîsi pek câhildir, menfa'at-i milletin nerede olduğunu kesdiremez. Eger ekseriyet-i 'azîmenin fikrine muvâfık kânûnlar yapılab tatbîke kalkışılrsa devletin menâfî'ini hattâ istiklâlî bile tehlikeye girer ve inzibâtı te'sîs eden ekalliyet-i münevverenin kolu kanadı kırılmış olur.

Şimdiye kadar bizde tutulan usûl ahâlîyi Müslim, gayr-i Müslim ve ecnebî nâmiyle üç kısma tefrîk etmek ve her kısım için ayrı kânûn ayrı inzibât tatbîkine çalışmaktır. Ahâlî böyle alışmışdır, (s.8.) böyle ister. Ecnebîler memleketimizde istedikleri gibi yaşamak tam ma'nâsiyle hür olmak husûsunda muhtârdırlar. Halk bunu tabî'î bulur, bir ecnebî diğer bir ecnebîye te'addî etse herkes omzunu silker, "bigâne"dir. Zâten "kapitülasyon" denilen belâlar başımıza ahâlînin ecnebîlere karşı olan bu bigâneliginden çıkmışdır. Gayr-i Müslimler dahi bir dereceye kadar serbestdir, fakat halk ister ki anlar hâh-nâ-hâh papazlarına patrik-hânelerine esîr olsunlar, bu cihet o kadar iyi te'mîn olunur ki bir Hristiyan için patrik-hânesinden şikâyet ihtimâlî kalmıyor ma'a-mâ-fih teb'a-i Osmâniyyeden olan milel-i gayr-i Müslime dahi efrâdının ecnebîler gibi olmasını o hürriyeti iktisâb etmesini çekemez. Ayrı kânûna, ayrı inzibâta tabî' bulunmasını ister.

Müslim ahâlîye gelince: anlar bütün bütün başka kânûn-ı inzibât tahtında yaşamak ârzûsundadırlar. Herkesin hürriyeti kânûn ile tahdîd ve ta'yîn edilmiş iken biri birlerinin yemesine içmesine giyinmesine varıncaya kadar karışırlar.

Medeniyet terakkî etdikçe bu üç kısım ahâlîye mahsûs ayrı ayrı kânûnlar yapıp polislerle öğretmek imkânı kalmaz; çünkü medeniyet hürriyet-i hakîkiyyeyi ziyâde ihtilâtı icâb etdirir. Ma'ârif ta'ammüm edildikçe hukûkî, ekseriyet-i 'azîme tarafından gazab edilen ekalliyet-i münevvere, kendisine taraf-dâr bulmağa ve binâ'en-'aleyh kesb-i kuvvet etmeğe başlar. Hiç olmaz ise milel-i gayr-i Müslime kadar hür olmak ister. İşte (s.9.) inzibâtın tamâmî-i te'sîsine bir ma'nâda bu vechile hudûs eder. Mâdâmki medeniyeti Avrupadan almağa mecbûriyyet-i kat'iyye hissediyoruz, inzibâtı da oradan öğreneceğiz. Başka çâre yokdur. Avrupada üç kısma ayrılmış ahâlîye mahsûs ayrı ayrı mevcûd kânûnlar olmadığı için biz de bu kânûnları tevhdî eylemek zarûretinde bulunuyoruz. Lâkin ecnebîlerin hürriyetini iğtisâb ile Müslümân ahâlî hâline getirmek mümkün olduğundan çâr-nâ-çâr Müslümânlara ecnebî hürriyeti vermeğe mecbûruz. İşte bu nokta-i nazardan bakılır ise inzibâtın esâsı sağlam temellere istinâd etdirilmiş olur. Hâlbuki biz buna pek çok zamân muvaffak olamayacağız. Çünkü ekseriyet-i 'azîmemiz ecnebîlerden anların 'âdât ve ahlâkından o derece nefret ediyor ki kendisinden birinin anları begenmesini anları tamâmen taklîd etmesini mümkün değil hazm edemiyor. Bu hâl şübhesiz ta'assubdan ziyâde ecnebîye husûmetden neş'et ediyor. Zîrâ muta'assib olanın diğerlerinin ahkâm-ı dîniyelerine ri'âyet edüb etmemeleri niçün kanına dokunsun. Ta'assub demek bütün 'âleme hüküm sürmek herkese gönlünün istediği, kendi anladığı gibi dîni tatbîk etdirmeğe kalkışmak degildir yâ!..

Ba'zıları bu ecnebîye husûmet keyfiyyetini pek tabî'î buluyorlar. Hattâ "Ecnebîlerin bize ettikleri fenâlıklara nazaren bu husûmeti pek hafif 'addederek teşdîdine bile gayret ediyorlar. Ve 'aleyhlerine şiddetli bir hiss-i intikâm besledigimiz mücâvir a'dâmız ile bütün ecânibi (s.10.) biri birine karışdırmakta bir mahzûr görmüyorlar, "el-fikr-i millet-i vâhide" deyüb işin içinden mesrûren çıkıyorlar.

Bu zihniyyet tehlikelidir. Ecnebîye husûmetden ne gibi muzırrat tevellüd edebileceğini îzâh etmek lâzımdır ki ahâlîmiz kat'iyen bu fikrden vaz geçsin.

“Xénophobie-ksenofobi” ta’bîr olunan bu ecnebî düşmanlığı devletin dâhilî ve hâricî siyâsetini, istiklâl ve terakkîsini kâmilan ihlâl eder, aşağıda anlatacağımız vechile düşmanların ittihâdına sebep olur. Hâtırlarda olsa gerekdir ki bundan on dört sene evvel Çin’in pâ-yi tahtı Pekin şehrinde Çin ahâlîsinin ecnebîler ‘aleyhine kıyâmı bütün Avrupa devletleri ile Japon devletinin müttefikleri ‘asker göndermelerine sebebiyyet verdi.

Ma’lûm olan “Fransız-Alman düşmanlığı” her mes’elede icrâ-yı te’sîrden hâlî olmaz iken uzmanlar Çin ‘aleyhine tertîb olunan düvel-i muhtelif ‘asâkirinden mürekkebe ordunun kumandasını bir Alman mareşalinin deruhde etmesini ya’ni Fransız ‘askerine dahi baş kumandan sıfatıyla bir Almanın âmir olmasını Fransızlar sühûlet ile kabûl eylediler!

2- Ecnebîye Husûmetin Muzırratı

Bu faslda açıkca beyân-ı mütâla’a etmek her hakîkati olduğu gibi teşrîh eylemek pek güçtür. Hür fikirleri istimâ’a ve hayât-ı hâzırâyı (s.11.) olanca çıplaklığıyla görmege ekseriyyetimizin kulak ve gözleri hiç alışmamışdır. Hayât sigortaları memleketimizde yeni teksîr etmege başladığı bir zamânda oldukça tahsîl ve terbiyyesi yerinde olan bir zât hayât sigortasının ne demek olduğunu benden sormuş idi: “Siz meselâ vefât etdiğiniz zamân âilenize bin lira bırakmağı istiyorsunuz değil mi? Muayyen bir zamânda farazâ yirmi beş senede bu parayı birikdirebilirsiniz, fakat hem o parayı birikdiremeyüb harc etmek ve hem de yirmi beş sene evvel vefât eylemeniz ihtimâli var. İşte o ihtimâllere karşı sigorta kumpanyası sizi te’min ediyor. Ne vakt vefât eder iseniz o paranın âilenize te’diyyesini ta’ahhüd altına alıyor. Lâkin sizi evvelce doktora mu’âyene ettiriyor ve doktor muvâfık rapor vermez ise esbâbını söylemeksizin sizi sigorta etmekden imtinâ’ eyliyor.” dedim. Dostum derin derin düşündü. Vefât edeceğini yakînen bilmegi ve hayâtda iken bırakacağı mîrâsın hesabını yapmağı bir dürlü havsalası almıyor idi. Hele doktorun mu’âyene netîcesinde sigorta etdirmemesi ihtimâlini te’emmül eyledikçe dehşet içinde kalıyordu. Nihâyet bu işden vaz geçdi. Hakîkati bu kadar yakînden görmek işine gelmedi. Bizde çoğumuzun zihniyyeti böyledir. Düşüncemize muvâfık gelmeyen sözlerin söylenmesine bile tahammül edemeyiz. O sözler içinde gayr-i kâbil-i cerh hakîkatler(i) müşâhede eder isek bütün bütün hiddetleniriz. Terakkîde milel-i sâireden bu kadar geri kaldığımızın (s.12.) esbâb-ı mühimmesinden beride hür ve açık fikirleri istimâ’a bir dürlü alışmamaklıgımızdır.

Binâ’en-’aleyh hâh-nâ-hâh birçok husûsda meskûtü’n-’anh bırakarak bahsimize devâm edeceğiz.

Bazen her gördüğümüz âdeme ‘aynî mu’âmeleyi eden ve dostunu düşmândan tefrîk etmeyen âdemlere tesâdüf olunur. Bunlar neş’eli ve mesrûr oldukları zamân bilâ-istisnâ herkese fevka’l-âde iltifât ederler. Bi’l-akıs kederli ve gam-nâk buldukları vakt râst geldikleri âdem ile gavgâ çıkarırlar; dostluğu düşmânlığı pek çâbük unuturlar; menfa’atlerine muvâfık oldu mu dostu da düşmânı da bir tutarlar, ‘aynî ağrâza hedef ederler. Böylelerin hakîkî dostu olamaz. Çünkü kendilerinden herkes ihtirâz eder. Anlar ile iş görmek isteyenler istifâdelerini kuvvetli bir tarzda te’min eylemek isterler.

İşte biz de bu âdemlere benziyoruz. Resmîyyet dâhilinde cereyân eden münâsebât-i devliyye hâric olmak üzere biz her işte dîni mukâyese tutarak, Hristiyanlık diyerek Bulgar ile Fransız tefrîk etmege kalkışıyoruz. Yunanlı ile İtalyan beyninde de pek o kadar fark görmüyoruz. Hattâ daha fenâsı memleketimizde yaşayan Rûm Ermenî ve Yahûdîden bile hiçbir ‘unsuru kendimize hakîkî dost yapamıyoruz. Çünkü ecnebî ‘adediyoruz. Vâkı’an denilebilir ki ecnebîlerde ‘aleyhimize ittifâk ediyorlar. Ve kâffe-i kavânîn-i devle mugâyir olarak hukûk-ı sarîhamıza tecâvüz eyliyorlar.

(s.13.) Yerli ‘anâsır-ı gayr-i Müslime bize cân u gönülden yardım etmiyor. Mecbûriyyet görmedikçe vergi vermiyor, i’âne de vermiyor. Fırsat düşünce elinden gelen fenâlığı da yapıyor. Farz edelim ki bunlar kâmilen hakîkatden ibâret olsun, böyle bütün âlem-i medeniyetin ve hattâ birlikte yaşadığımız ‘anâsır-ı gayr-i Müslimenin kâffesinin bize düşmân olması ‘acabâ neden neş’et ediyor?

Hristiyanlık ta’assubu! denilecek fakat ağzımızdan kolayca çıkan bu cevâb ‘acabâ fikr ü vicdânımızı tenvîre kâfi midir! Muta’assıb ve câhil olan Balkan Hristiyanlarını iğfâl için Balkan hükûmetlerinin bize karşı i’lân ettikleri ehl-i sâlib muhârebesi bütün ‘âlem-i medeniyette istihzâ ile karşılandıktan sonra beyinlerinde zuhûr eden bir “Breğalnitsa” ve “Kilkiş” muhârebelerinde de mâhiyyetini tamâmen göstermedi mi?

Fransızlar ile Almanlar beynindeki kîn ve ‘adâvet Hristiyanlık ta’assubundan mı neş’et ediyor?

‘Ömründe kiliseye ayak basmamış ve nikâh mu’âmelâtını bile belediye dâ’iresinde icrâ eylemiş ve mütemâdiyyen papazların tardına ve mekteblerinin kapatılmasına ve dînî tadrîsâtın ve merâsimin ilğâsına çalışmış Fransızlara Hristiyan ta’assubu isnâd etmek ve anları kış ortası sâlibi sudan çıkaracağım deyü kendini denize atan ta’assub mücessemi şark Hristiyanı ile müsâvî ‘addeylemek hakîkaten garîb bir gaflet degil midir? (s.14.)

Ne kadar müterakkî, ne kadar mütemeddin olur ise olsun Avrupa milletlerinde dahi bir kısım halkın muta’assıb olduğunu kimse inkâr etmiyor; lakin ‘ale’l-’umûm milletler beyninde menaffî mütezâda netîcesi olarak husûle gelen husûmet ve ‘adâveti ‘ale’l-’amyâ ta’assubu dîniyye atf etmek pek büyük bir hatadır.

Burada tabî’î bir su’âl vârid olur.” Avrupa devletlerinin ve milel-i mütemeddine matbû’âtının bize karşı iki de bir de ahz ettikleri evzâ’-ı hasmâne Hristiyanlık ta’assubundan neş’et etmiyor ise hangi menâfi’-i mütezâdde netîcesi olabilir” diye zihne bir fikr gelebilir. Bu sû’ale cevâb vermezden evvel biz de bir sû’al soralım: “Fransa kralı 1. Fransuva Şarlken ‘aleyhine hareket etmek üzere Sultân Süleymân Kânûnî ile ittifâk eylediği zamân Avrupada ta’assub daha mı az idi? Fransa ve İngilizlerin mahzâ bizim devletimizin istiklâl ve terakkîsini te’mîn için Rusya ‘aleyhine açtıkları Kırım seferi -ki İtalya da buna iştirâk etmişti- ta’assub-ı dîni ile nasıl tevfiik edilebildi.”

Îrâd etdigimiz bu sû’allere kendimiz kolay cevâb verebiliriz. Bilâ-tereddüt deriz ki o vaktler devletler menâfi’lerini bizim ile ittifâkda gördüler. Ve derhâl o ittifâkı ‘akd etdiler. Çünkü menâfi’-i müştereke karşısında mev’hûm-ı ta’assub degil hakîkî ta’assub bile icrâ-yı hükm edemez. (s.15.)

Şimdi ‘aynî düstûru yukarıdaki sû’ale tatbîk eder isek el-yevm Avrupa devletlerinin ta’assub-ı dîniyyeden degil, tezâd-ı menâfi’den bize hısm olduklarını tasdik ederiz. Lâkin bu zamânda anların menâfi’i ile bizim menâfi’imiz beyninde bir zıddiyetin vücûduna kâ’il olmak mecbûriyyetinde kalırız. Bu zıddiyyet menâfi’i nedir? Anın îzâhını üçüncü faslâ terk ile ecnebîye husûmetden bize gelecek muzırratı teşrîh edelim:

Biz münbit, mahsûldâr ve zengin arâziye mâlik ahâlîsi mutî’, şecî’ ve müstakîm oldukça kuvvetli bir devletiz. Lâkin ne arâzimizin zenginliğinde ne ahâlîmizin fezâ’ilinden ve ne de kuvvetimizden lâyıkiyle istifâde edemiyoruz. Çünkü ecnebîler ile kâfi derecede ihtilât etmiyoruz, mücerred yaşıyoruz! Bu ‘adem-i ihtilât şübhesiz ecnebî husûmetinin küçüklükden beri az çok kalbimizde yerleşmiş olmasının mukteziyyâtındandır.

Ecnebîye husûmetin en büyük muzırratı anlar ile ünsiyyet-i hakîkiyye mütekâbileyi te’sîs edecek revâbit ve münâsebât te’sîs edememektir. Ammâ denilecek ki biz ecnebîler ile şirket ‘akd ediyoruz: hattâ anlardan karı bile alıyoruz. Daha ne yapalım? Bu mülâhazanın ne kadar sathî olduğu cüz’î bir tedkîk netîcesinde derhâl tezâhür eyler. Biz ecnebîler ile ‘aynî şerâ’it, ‘aynî kavânîn

tahtında bulunmadıkça ve anlar ile ‘aynî tarz ma’îşeti ittihâz etmedikçe ciddî sûrette nasıl yola girebiliriz? İnsâf edelim! Bugün bir Çinli bize (s.16.) gelse “gel seninle bir şirket ‘akd edelim, Çin’e gidelim, şöyle yapalım, böyle bir iş tutalım, kârına da zararına da ortak olalım” dese bunu yakîndeki bir komşumuzun teklîfi gibi ciddî telakkî edebilir miyiz? Elbetde edemeyiz! Çünkü Çinlinin hayâtına tâbi’ olduğu kânûnları bilsek bile tâbi’iyyeti işimize gelmez. Ecnebî kadını alan Türkler ise yâ Türklükten çıkıyor veyâhûd kadını ecnebîlikten çıkarıyor.

Ecnebîye husûmetin ikinci muzırratı milel-i mütemeddinenin ‘ulûm ve fûnûnunu öğrenememek ve onların hayât-ı içtimâ’iyyesini takdîr eylememek ve binâ’en-’aleyh medeniyet-i hâzıradan müstefîd olamamaktır çünkü küçük yaşdan beri ecnebîye husûmet hissi ile büyümüş bir âdem anların ‘ulûm ve fûnûnunu seve seve okumaz, onların asâr-ı medeniyesini nazar-ı ibret ile tedkîk etmez, o hayâtdan bâhis edebiyâtı benimsemez, senelerce Avrupada kalır da hiçbir şey öğrenmez.

Ecnebîye husûmetin üçüncü muzırratı anların da kînini tahrîk etmek ya’nî mukâbele-i bi’l-misle dûcâr olmaktır. Bunun netâyic-i elîmesi müstağnî-yi îzâhdır. Tekmîl mahalleliye i’lân-ı husûmet etmiş bir âdemin bir mahalledeki hayâtı hiç tatlı olamaz. Anın gibi biz de etrâfımızı ihâta eden milel-i mütemeddinenin ortasında rahât edemeyiz.

İstikrâz ‘akdine kalkışırız, başımıza envâ’ müşkilât çıkarırlar. Biri ile bir mes’ele hudûs eder, herkes bizi haksız görür. El-hâsıl en sarîh hukûkumuzu müdâfa’adan âciz kalırız. (s.17.)

Sayıdığımız muzırrat yalnız misâl olarak zikr edildi, yoksa ilâ-nihâye ta’dâda devâm olunabilir. Maksudumuz bir fikr vermekten ibâretedir.

Bu bahse hitâm vermezden evvel ekseriyyâ ötede beride işitmekte olduğumuz bir mütâla’aya cevâb verelim:

Deniliyor ki “muhabbet iki başdan olur. Ecnebîler bize mütemâdiyyen i’lân-ı husûmet eder iken biz nasıl anlara muhabbet edebiliriz.” Bu mütâla’aya etrâflı tefekkürât netîcesi degildir. Ecnebîlerin düşmânlığını gördüğümüz gibi dostluğunu da görmeliyiz. Kırım muhârebesinden sonra Fransızlar ile İngilizler hakkında nazarımız değişti mi? Ayastafanos mu’âhedesini yırtub Berlin mu’âhedesinde bizi vikâye eden İngilizleri sâ’irlerinde tefrîk etdik mi? Memleketimizin ıslâh ve i’mârî için bu kadar milel-i muhtelifeye mensûb ecnebîler fedâkâr-âne çalışmış oldukları hâlde hangisinin ismini olsun hâtıramızda tutduk: uzağa gitmege ne hâcet son Balkan muhârebâtında bizim ile âteşe giren Alman zâbitânının mevcûdiyyetini bile millet biliyor mu? Kıymetini yeni takdîr etmege başladığımız istikrâzları vaktiyle sühûletle ‘akd eder iken parayı verenlere eyvallâh dedik mi idi?

İnsânlar her yerde insândır. Her milletde terakkî her husûsda birden tecellî eder, insâniyyet ve nezâket terakkî etdiği gibi cinâyet ve hıyânet de ‘aynî zamânda terakkî eder. Ecnebîye ecnebîdir; diye husûmet etmek (s.18.) ‘abesdir. Anlar da bizim gibi insândır. İçlerinde bi’t-tabi’ iyisi de vardır, fenâsı da; mülkümüzü zapt etmek için yüz binlerce ma’sûmların kanını döken alçak a’dâmızdan intikâm almak ve gayb etdigimiz yerleri istirdâd eylemege çalışmak vazîfemizdir. Lâkin bu meşrû’ ve mübeccel hissiyât-ı aliyyü’l-’amyâ ecnebî düşmânlığı gibi muzırr ve ma’nâsız hissiyât ile mecz etmemelidir. A’dâsına karşı hâzırlanan, evlâdını hiss-i intikâl ile perverde eden milletler tebcîl olunur; lakin Yunana kızıp da İsveçliye husûmet ibrâz edilir ise ana intibâh degil şaşkınlık derler.

3- Avrupa ile Beynimizde Tezâd Menâfi'

Son zamânlarda Avrupa düvel-i mu'azzamasının hakkımızda dostâne değil hattâ bî-tarafâne denilemeyecek tarzda mu'âmelesi ve hukûk-ı sarîhamıza vâzih sûretde etmek için ittihâd bile edebilmesi evvelce bi'l-münâsebe yazmış olduğumuz gibi ta'assub-ı dîniyyeden değil, tezâd-ı menâfi'den neş'et eylemek lâzım geldiğinde şübhe yokdur. Hâlbuki Kırım muhârebesinden beri Avrupa siyâseti, devlet-i Osmâniyenin istiklâl ve tamâmiyyet-i mülkiyyesini Avrupa muvâzene-i devliyyesi için elzem ve vâcibü'r-ri'âye bir düstûr makâmında telakkî etmekte idi. Hattâ 1324 senesinde i'lân-ı meşrûtiyyeti müte'âkib bütün Avrupa bizi (s.19.) alkışlamış ve Makedonya tûl-ı müddet müzâkerât netîcesi olarak ahz ettiği tedâbîr-i ıslâhiyyeyi bile lüzümsüz görerek lağv etmiş idi.

Nasıl oluyor da bunca zamândan beri Avrupa menâfi'i ile tev'em 'add edilen devlet-i Osmâniyye menâfi'i son zamânlarda Avrupa menâfi'ine tevâfuk etmiyor? Nasıl oluyor da tamâmiyyet-i mülkiyyemizi mu'âhedeler ile resmî beyân-nâmeler ile te'mîn eden Avrupa, mülkümüzü elimizden almak ötekine berikine vermek için ittifâk edebiliyor?

Bu sû'allere de vâzihan cevâb vermek için el-yevm muhîtimizin tahammül edemeyeceği mertebe hürriyyet-i fikriyye lâzımdır. Ma'a-mâ-fih mes'elenin anlaşılmasına hâdim ba'zı mütâla'âtın serdi ile zihinleri tenvîr etmek mümkündür.

Vaktiyle neden dolayı Avrupa bizim istiklâl ve tamâmiyyet-i mülkiyyemizin muhâfazasını menâfi'ine muvâfık buluyor idi? Çünkü: Biz muhtelif mezheblere sıkı sıkı merbût 'anâsır-ı muhtelifeden mürekkeb bir devletiz; bu devletin devâm ve terakkîsi en kuvvetli bir unsûrun diğer 'anâsır-ın taht-ı tahakkümünde tutabilmesine ve biri birine hism olan bu 'anâsır-ı muhtelifeyi kullanarak Türklerin âhengi muhâfaza edebilmesine menûd görünüyordu. Bu âheng devâm ettiği müddet Avrupa şark yangını tehlikesinden masûn kalacağını bildiğinden bize zâhir olmağı düstûr-ı siyâset ittihâz etmiş idi.

Biz ma'a't-te'essüf bu âhengi muhâfaza edemedik. Kırım muhârebesinden (s.20.) sonra ve bi'l-hâssa devr-i Hamîdîde 'anâsır-ı gayr-i Müslime mekâtibine serbestî-i tâm vererek anların terakkîsine hîdmet etdik. Diğer taraftan Müslümânları bi'l-hâssa Türkleri ziyâdesiyle tazyîk ederek mekâtib-i Müslimeyi yüzlerce sene evvelki hâlinde bıraktık. Bir iki mekteb müstesnâ olmak üzere zâten kalîl-ı mikdâr mekâtibimizde tenvîr-i fikre hâdim hiçbir ders okutmadık. Hulâsa nev'ummâ intihâr etdik. Bu hâlin netîcesinde bi't-tabî' Türkler 'anâsır-ı gayr-i Müslimedden geride kaldılar ve artık anları idâre edemez oldular.

Âheng bozulmağa başladıkça Avrupanın endîşesi de arttı."İslâhât Lâyihaları" nâmiyle birtakım sathî ve gayr-i kâfi tedâbîr teklîf edüb mümkün mertebe memleketin parçalanmasına mâni' olacak esbâba tevessül eyledi. Tedâbîr-i mezkûrenin her vakt hâle tevâfuk etmediği iddî'â olunabilir. Lâkin Avrupanın ıslâhât tedâbîri perdesi altında devletin izmihlâlini ihzâr eylediği hiçbir vakt sûret-i ciddîyyede der-miyân olunamaz. Netekîm i'lân-ı meşrûtiyyeti müte'âkib Türk 'anâsırının yeniden kuvvet bulacağını ve gayb olan âhengi tekrâr yerine getireceğini ümîd eden Avrupa bu inkılâbı şiddetle alkışlamış idi.

En dil-sûz tali'sizliğimiz eseridir ki bu inkılâb mes'ûd zamânında ekalliyet-i münevvere ve İttihâd ve Terakkî Cem'iyeti devletin terakkî ve te'âlîsine karşı mevcûd olan zencîrleri kâmilten kırmağa muvaffak olamadı; 'âlem-i (s.21.) medeniyetin ümîd ve intizârı kısmen boşa çıktı.

Gerçi devletimizde büyük tebeddülât husûle geldi, mekâtib teksîr olundu, sû'-i idârenin, sû'-i isti'mâlâtin mehmâ-emken önüne geçildi. Hiçbir işe yaramayan me'mûrlar yerine daha muktedirleri getirildi. Fakat zamân-ı hâzır, inkılâbın daha derîn ve daha esâslı olmasını istilzâm ediyordu.

Sırf hâkân-ı sâbıkın vehmi ve sû'-i idâresi netîcesi zann olunan birtakım hâlât-ı mü'essife

büsbütün ortadan kaldırmadı. Milletın cehâleti ve muktedir âdemlerinin nedreti tezâhür eyledi. Devletın izmihlâle doğru yuvarlanması sırf Abdu'l-Hamîdin sû'-i ahvâli netâyici olmadığı ve bunun izâlesi müşkil, derîn esbâbı bulunduğu anlaşıldı.

Bunun üzerine ma'a'-t-teessüf Avrupada devlet-i Osmâniyyenin pâyidâr olamayacağı fikri zihinlere yerleşmeğe başladı, Avrupa, devlet-i Osmâniyyenin memleketinde âhengi muhâfaza edemeyeceğine kanâ'at kesb eyledi. Düstûr-ı siyâsetini tebdîle mecbûriyyet hiss etdi. Bu mecbûriyyet Balkan hükûmetinin biri birine hısm iken 'aleyhimizde ittifâk edebilmeleri ve bizi bu kadar kolay mağlûb eyleyebilmeleri ile bir kat daha kuvvet buldu. Artık Avrupa, menâfi'ni, bizim istiklâl ve tamâmiyyet-i mülkiyyemizin muhâfazasında değil, bizim mümkün mertebe kolaylıkla ve Avrupada harb-ı 'umûmî çıkarmaksızın az kan dökülerek inkırâz bulmaklığımızda aramağa meyl etdi. (s.22.) En korkunç en müdhiş mes'ele, devlet-i Osmâniyyenin mukâsemesi mes'elesi iken İrân'ın İngiltere ile Rusya beyninde kolaylıkla paylaşılması üzerine bu mukâsemenin devlet-i Osmâniyye hakkında da ve daha vâsi' bir mıkıyâsda tatbîk olunabileceği fikirleri mülâyim geldi. İngilterenin İstanbulu Rusyaya hiçbir vakt veremeyeceği şimdiye kadar 'umûmen kabûl edilmiş bir kazıyye iken son zamânlarda İngilterenin İstanbulu karşı lâ-kayd davranmağa başlaması ve Almanyanın mukâsamede İstanbulu Rusların elinden kurtarmak ihtimâli olmadığını anlaması vâziyyet-i 'umûmiyyeye bütün bütün başka bir şekil verdi.

Şübhesiz mes'ele daha pek vüzûh peydâ etmedi. Düvel-i mu'azzama devletimizin istiklâline ve tamâmiyyet-i mülkiyyesinin muhâfazasına ehemmiyyet vermemekle berâber mukâsemenin de o kadar sür'atle ilerilemesini ârzû etmiyorlar. Her devlete isâbet edecek kısım o kısma nasıl vaz'-ı yed edileceği henüz lâıyıkıyla takarrür edemediginden devletler bu hesâbda aldanmakta ve daha fenâsı diğer bir devlet-i mu'azzama ile harbe mecbûr olmaktan korkuyorlar. Bâ-husûs devletler biri birilerine merbût olduklarından ikisi beyninde bir harb, harb-ı 'umûmî demek olduğunu görüyorlar. İşte kimseye zarar vermeksizin ya'nî düvel-i mu'azzama beyninde bir ihtilâf tehlikesini dâ'î olmaksızın bizim arâzimizde başka bir devlete verilmesi mümkün olunca düvel-i mu'azzama bunu tasvîb için derhâl ittihâd ediyorlar. (s.23.)

Ruslar tanzîm ve i'mârından âciz kalacak derecede vâsi' arâziye mâlik olduklarından Avrupa-yı Osmânide İstanbul ve boğazlardan başka matma' nazarları yoktur. Binâ'en-'aleyh Edirnenin Bulğarlara verilmesini pek tâbi' buldular. Diğer devletler ise İstanbulu Rusa terk etdikden sonra artık Edirneyi benimseyemeyeceklerinden Bükreş mu'âhededinde birçok emellerinden mahrûm edilmiş olan Bulğarlara iskât edebilmek üzere Edirnenin anlara bırakılması hakkında teşebbüsât-ı siyâsiyyede bulunmağı muvâfık gördüler.

Adalar mes'elesine gelince kuvve-yi bahriyemiz Yunanın kuvve-yi bahriyyesinden dün oldukça ve adalar Yunanın taht-ı işgâlinde kaldıkça devletler bu adaların Yunana terk edilmesinde hiçbir be'is görmediler. Bizim kuvve-i bahriyyemiz Yunan kuvve-yi bahriyyesine hâkim bir râdeye geldiği zamân adaların da istirdâd edilebileceğinden hiç şübhe etmemelidir. Gûyâ Avrupa düvel-i mu'azzaması adaların Yunanda kalmasını kuvvetle te'yîd etmek husûsunda müttehid etmiş ve böyle bir karâr ittihâz edecek imiş gibi sözler hâ'iz-i ehemmiyyet degildir. Farz edelim öyle olsun kuvvetli bir donanma karşısında Yunan sırf Avrupanın bu karârına istinâd eder ise vay Yunanın hâline! Bizim tamâmiyyet-i mülkümüzü şiddetle muhâfaza ettiği bir zamânda Avrupa Girid'i Yunana vermemek için kuvve-i müsellehaya kadar mürâca'at etmedi mi? Fakat Yunan tefevvuk-ı bahri gösterir göstermez Avrupa tamâmiyle ma'kûs bir karâr ittihâzında da (s.24.) te-reddüd gösterdi mi? Vatandaşlarımızı kat'iyyen te'mîn edebilirim ki: Dretnotlarımız Yunan donanmasını ka'r-ı deryâyâ indirdiği gün; Avrupa düvel-i mu'azzamasının adaların Yunana verilmesi hakkındaki karârını da berâber denizin dibine indirecektir!

Sadede gelelim: Avrupa devletlerinin ba'zan bizim menâfi'imizi rahne-dâr edecek bir husûsda ittihâd etmeleri artık bizi hakk-ı hayâta mâlik ve 'asr-ı hâzırda 'anâsır-ı muhtelifeyi taht-ı ta-hakkümünde tutabilecek mertebede çalışkan ve iktidarı hâ'iz görmediklerinden neş'et ediyor, yoksa Hıristiyanlık ta'assubu veya hissiyyât-ı dîniyenin te'sîr-i netîcesi degildir. Avrupada dîn ile umûr-ı devletin küllîyyen ayrılmış olduğunu ve devletlerin siyâseti ve kuva-yı berriyye ve bahriyye ve hazînesi mülâhazât-ı dîniyyeye tâbi' olamayacağını bilmemek cehâletdir. Siyâset, zamâna ve ahvâle göre değişir bir bukalemundur. Biz Balkan harbinde haylî mütenebbih olduk gibi görünürüz. Memleketimizde emsâli nâ-mesbûk bir fa'âliyyet hüküm-fermâdır. Böyle devâm eder isek bâ-husûs ma'ârifin terakkîsine mülkün i'mârına sanâyi'in tevsi'ine sûret-i ciddîyyede çalışarak kesb ü kuvvet eder ve Avrupa hayât-ı medeniyyesini memleketimizde inkişâfına ma'nî olan hâ'il-leri ortadan kaldırır isek Avrupa siyâsetinin mâzîdekinden fazla lehimize çevrileceğine aslâ şübhe etmemelidir. (s.25.)

4- Hürriyyet-i Matbu'ât

Bizde en ziyâde su'i-isti'mâlâta uğradılmış husûsâtta biri de hürriyyet-i matbu'âtdır. Dâ'imâ bâlâ-pervâz, dâ'imâ hâlimizden, cehlimizden gâfil bulunduğumuz için en müterakkî, en mütemeddin Avrupa devletlerinde bile pek güçlükle tatbîk olunagelen hürriyyet-i matbu'âtı i'lân-ı meşrûtiyyeti müte'âkib hemân gazetecilere bahş etmeliğimiz ne kadar büyük bir hata olduğunu ancak netâyici ile görebildik.

Neşriyâtın hâkân-ı sâbık zamânında müdhiş bir sansür altında bulunmasından en ziyâde mu-tazarrır olanlardan ve mahzâ kalemini kıramadığından dolayı en ağır cezâ çekenlerden biri bulunan ma'rûf edibbâmızdan Sa'îd Beg efendinin meşrûtiyyetin ilk senesinde matbu'ât cerâ'imine karşı ağır cezâlar vaz'ı tarafdârı olduğundan dolayı ne kadar ta'arrûzâta dûçâr olduğu ve "Gâliba Sa'îd Bege Yemen sefâsı pek tatlı gelmiş." tarzında müşârû'n-ileyhe ne kadar hücûmlar edidiği elbetde hâtırlardan çıkmamıştır. Hâlbuki Sa'îd Beg efendinin bütün 'ömrünü matbu'ât 'âleminde geçirmiş bulunduğunu ve dâ'imâ istihsâl-ı hürriyyet-i matbu'ât için dürlü tehlikeler göze almış bir edib olduğunu unuttular. Nasıl olur da böyle bir zât hürriyyet-i matbu'ât 'aleyhinde bulunabilir? (s.26.)

Hîç te'emmül edilmedi ki ifrât derecede hürriyyet tamâmiyle ma'kûs netîceler verir. Fazla hür olalım derken gazeteciler istihsâl edebilecekleri hürriyyeti de gayb etdiler. Eger o vaktler ma'kûl ve memleketimize nisbetle biraz şiddetli kânûnlar yapılmış ve takrîr etdirilmiş olsa idi gazeteler muttasıl açılır, kapanır bir bâzîçe hükmüne girmez idi. Te'essüf olunur ki dûr-bîn olanlar bir dürlü sözlerini esmâ' edemiyorlar.

Her ne ise hürriyyet-i matbu'âtın niçün bizde kâbil-i tatbîk olmadığını ve bu hürriyyetin ne yolda tahdîdi i'câb etdiğini îzâha çalışalım: kimseyi tahkîr ve terzîl etmemek, kimsenin hukûk ve menâfi'a tecâvüz eylememek şartı ile herkesin bildiğini ve düşündüğünü serbest yazabilmesi pek tabî'î ve fâ'ideli bir hak zann olunur; hürriyyet-i matbu'âtdan birçok fevâ'id beklenir: "Bârîka-i hakikat müsâdeme-i efkârdan çıkar." düstûrunu zihinlerine yerleştirmiş olanlar taban tabana zıdd-ı nükât-i nazardan yazılmış makâleleri okuyarak hakikati keşf etmeğe çalışırlar; umûr-ı devletin cereyânını matbu'ât vasıtası ile tenkîd ve teşhîr ederek su'i-isti'mâlâtın önüne geçmek isterler: şirket-i hayriyye tramvay şirketi vesâ'ireden şikâyet çoğaldıkça merci'-i 'â'idi 'acabâ niçün dikkat etmiyor deyü hükûmeti îfâ-yı vazîfede dâ'ima müteyakkız bulundurmak ümîdine düşerler; polis ve belediye me'mûrlarının lâyıki ile iş görebilmeleri ancak matbu'âtın hedef ta'arruzu (s.27.) olmak korkusuyla mümkün olacağını zann ederler. . ilh.

Ta'dâd olunan husûsât-ı bi't-tabi' hakikatden 'ârî degildir. Yalnız bu gibi şeylerin yazanların hakikat hâli keşf edebilecek nüfûz-ı nazara mâlik olması ve esâsız isnâdâta ve su'i-taksîrâta

kapılmaması lâzım gelir ki ‘aksi takdîrde hürriyyet-i matbû’âtdan fevâ’id yerine birçok muzırrat tevellüd edeceği cüz’-i mülâhaza ile anlaşılır. Zîrâ bizde bu şerâ’it tahtında tenkîdât yürütecek gazeteciler ekalliyyetde kalacakları gibi böyle şeylere tahammül edebilecek me’mûrîn-i devlet dahi nâdirdir.

Şimdi hürriyyet-i matbû’âtın netâyic-i muzırrasını teşrih edelim: Biri birine muhâlif fikirlerde bulunanların yürüdüğü mütâla’âtdan istifâde edilebilmek için her iki muhâlifinin mevzû’ bahs eydikleri mes’eleyi iyice bilmeleri ve maksadlarının tebyîn-i hakîkatden ibâret kalması şarttır. Öyle olmaz ise yani birinin bahs ettiği mes’eleden diğeri küllîyyen bî-haber bulunursa bâ-husûs araya şahsiyyet de girer ise artık ortada dönen mebâhisâtdan ne fâ’ide husûle gelebileceği cây-ı mülâhazadır.

Meselâ biri kalkıyor sanâyi’-i nefisenin memleketimizde hiç terakkî edemediğini ve bunun esbâbına tevessül için derece-i kâfiyyede himmet edilmediğini yazıyor. Diğeri sanâyi’-i nefisenin ehemmiyyetinden bir memleketin terakkî ve temeddününe olan te’sîrinden küllîyyen bî-haber olduğu hâlde buna şiddetle i’tirâz ediyor. Ve bahsin (s.28.) esâsını küllîyyen terk ederek muhâtabın şahsını, hayât-ı husûsiyyesini hedef-i ta’arruz ittihaz ediyor. Şimdi bu mebâhiseden husûle gelecek muzırratı tahayyül ediniz; Avrupada böyle bahsler düelloya müncerr olur. Bizde düello olmadığı için müfteriyyâta, şütûm-ı galîze te’âtisine, mudârebeye hatta mukâteleye kadar iş vardırılır ammâ denilecek ki dört beş seneden beri terakkî etdik. Artık şahsiyyât gazetelerde görülmez oldu; hele şütûm-ı galîzeyi muhtevî gazeteyi kimse okumuyor. Pek ‘âlâ.. Fakat cehlimiz henüz ‘amîkdir. Öyle ‘ilmî, fennî, içtimâ’î mevzûlar üzerine vâkîfâne mebâhiseye girecek âdemlerimiz mahdûddur. Bütün ‘âlem-i medeniyette ‘umûmen kabûl olunmuş hakâyık-ı mevkî’-i münâkaşaya koyub da gülünç olmakta da ma’nî yoktur.

Umûr-ı devletin cereyânını matbû’ât vasıtası ile tenkîd etmek de tehlikelidir; zîrâ me’mûrîn-i devletin kendilerine karşı mes’ûl oldukları makâmâta hesâb verdikten sonra haysiyyet dâ’iresinde matbû’âtı iskât edecek ve ‘inde’l-îcâb gazeteciyi mahkeme huzûruna çekebilecek derecede vazîfe-şinâs ve sâhib-i temkîn olabilmeleri iktizâ eder. Şâyed me’mûrîn-i devlet kendini müdâfa’a ile iktifâ edecek yerde ta’arruza geçer ise ve tesâdüfen gazeteci haklı olur ise haysiyyet-i devlete ne mertebe halel geleceği kendi kendine tezâhür eder.

Bi’l-hassa polis ve belediye me’mûrlarının îfâ-yı vazîfe için (s.29.) ahâlî üzerinde büyük bir nüfûza mâlik olmaları îcâb etdiğinden bunlar yolsuz ve haksız tenkîdâta hiç gelemeler.

Mütâla’ât-ı mesrûda küçük mikyâsda şirketlere de kâbil-i tatbîkdir. Bizde eskiden beri şirketleri ve dolayısıyla şehir emânetini dûçâr-ı ta’rîzât etmek ‘âdet hükmüne geçmiştir. Bu hâl hâkân-ı sâbık zamânında gazetelere bahş edilmiş, yegâne hürriyyet ‘adedildiginden halkın bunları tenkîde almış bulunmasından neş’et ediyor. Ma’a-mâ-fih münâsebetsiz neşriyyât oralara da îkâ’ muzırrat eder. Şirketlerin, kumpanyaların rü’esâsı elinde nev’ummâ esîr gibi olan ve işsiz dolaşanların kesretinde nâşî dâ’imâ ihrâc edilmek tehlikesinde bulunan bî-çâre me’mûrları, matbû’âtdan, ziyâde çekinirler. Hiç bir teşebbüsde bulunamazlar. Hiçbir mes’ûliyyet deruhte edemezler. Şirket idâresinin düşünmeksizin verdiği emrin yâ hûd ittihaz ettiği tertîbâtın cüz’isini ahâlî çeker durur. Meselâ Şirket-i Hayriyye İdâre-hânesi “Vapurlar köprüye yanaşdığı zamân kadınları kilidleyiniz ve erkekler çıkınca salıvermeyiniz.” diye salâhiyeti hâricinde bir emr vermiş! Zavallı me’mûrlar bu emrin ne kadar haksız ve ne kadar müşkil el-icrâ olduğunu her gün görüyorlar; kadınlar “Biz vapura paramız ile habs olmağa gelmedik; acele işimiz var; çıkacağız; acele işi olmayan begler salanub duruyorlar. Biz anları beklemege neden mecbûr olalım.” diye şikâyete başlıyorlar. Kapuları uruyorlar; bu işe erkekler de (s.30) ba’zen müdâhele ediyor; “Vây senin bizim haremlerimizi habs etmege ne hakkın var. Sen anların vasîsi misin. Şirkete vapurdaki kadınlara istediği gibi mu’âme-

le etmek hakkını kim verdi.” dimege başlıyor. İş elfâz-ı galîze isti’ mâline kadar varıyor. Zavallı me’ mûr kapıyı açacak ammâ ertesı gün gazetecinin biri çıkub da “... numrolu vapur köprüye ya- naşdığı zamân erkekler çıkıncaya kadar kadınları kilidli bulundurmak me’ mûrların vazîfesi iken me’ mûr kapıyı açmış ve kadınlar erkekler içine karışmış ve büyük bir rezâlet husûle gelmiştir.” gibi bir hezeyân yazdı mı me’ mûrun tekdîre uğraması hatta tard edilmesi bile mümkündür.

Bir memleketde ahâlî matbû’âtın ne demek olduğunu ve yazılıb neşr edilen makâlâtın ne derece hâ’iz-i ehemmiyyet veya dâ’î-i mes’ûliyyet olabileceğini takdîr etmedikçe hürriyyet-i mat- bû’ât fâ’ideden ziyâde muzırrat tevlîd eder. Ahâlîmiz kim yazmış olur ise olsun yazılıb basılmış şeylere fevka’l-âde ehemmiyyet verir. ‘Aklının kabûl etmediği, havsalasının almadığı şeyleri o- kuduğu zamânda ziyâdesiyle tehevür eder; hemân nazarlar hükûmete teveccüh eyler.” Bu yazılan şeyleri hükûmet tasvîb ediyor mu, etmiyor mu?” herkes iyi bilmek ister. İşte bu şerâ’it tahtında hürriyyet-i matbû’ât olmaz.

Hükûmet memleketi idâre ve râh-ı terakkîye sevk eden ekalliyet-i münevverenin mesâ’i ve ikdâmâtına hâlel verecek neşriyâta müsâ’ade (s.31.) etmemelidir. “Matbû’ât kânûn dâ’iresinde ser- bestdir.” demekle iş bitmez. Biz istedigimiz gibi kânûnlar yapamıyoruz ki matbû’ât içinde öyle bir kânûn yapub tatbîk edebilelim. Hürriyyet-i matbû’ât ahâlînin vesâyite muhtâc olduğu memleket- lerde te’ sîs edebilir. Kimse inkâr edemez ki bizde ahâlî henûz hükûmetin vesâyetine muhtâcdır. Ve hükûmet ahâlîyi pek ‘âlâ idâre edebilir. Ba’zı me’ mûrünün keyfi icrâ’atlarını setr etmek maksadı ile “Efendim halk câhil anlamıyor. Biz böyle yapmağa mecbûr olduk. Yoksa ârzûmuz bu degil idi.” dimeleri aynen kabûl olunabilecek sözlerden ma’ dûd olamaz. Bizim memleket sükkânı câhil, mu- ta’assıb fakat mutî’dir. Sûret-i münâsibede istenilen yola sevk olunabilir.

Hulâsâ hürriyyet-i matbû’ât bizde mahdûd olmalı yalnız devletin i’tilâ ve terakkîsine hâdim ve münâsebât hâriciyyesinin hüsn-i sûretle idâmesine sâlih neşriyâta müsâ’ade edilüb öyle mede- niyyet ve ‘ulûm u fûnûn ‘aleyhinde ve ‘anâsır-ı gayr-i Müslimeyi rencîde edecek tarzda veyâhûd Avrupalıları beyhûde yere iğzâb eder sûretde eline kalem alanın ‘aklına geleni yazabilmesi fâ’ide şöyle dursun menâfi’imizi ziyâdesiyle rahne-dâr edebilir. (s.32.)

5- Hürriyyet-i Mezâhib

Avrupada bizi tefrîk eden husûsât-ı mühimmeden biri de hürriyyet-i mezâhibi başka türlü anlamaklığımızdır. Bizce serbestî-i edyândan maksad muhtelif edyâna mensûb ‘anâsırın mezheb- lerinin âyinlerini kemâl-i serbestî ile icrâ etmeleri ve kimsenin tebdîl-i dîn etmege icbâr ve yâhûd mezhebinin merâsimine itbâ’dan men’ edilmemesi keyfiyyetinden ibâretdir. Kurûn-u vustâda Avrupada papa hükûmeti ve engizisyon mezâlîmi hükûm-fermâ olduğu zamân bu yolda serbestî-i edyân bizde mevcûd idi. Târîhimiz bununla ile’l-ebed iftihâr edecektir lakin bugün kazıyye değiş- miştir.

El-hâletü hazîhi Avrupada hükûmet-i dîniyye kalmadığından umûr-ı devlet her gün yeni bir şekle giren kavânîn-i mahsûsa ile tedvîr edilmekte olduğundan serbestî-i edyâna verilen ma’ nâda bütün bütün başka bir şekil almıştır. Hâlbuki biz hâlâ eski usûlde sâbit-kademiz. Avrupanın ma’î- şet-i hâzırasına itbâ’a ve hayât-ı cedîdeye nazaran kavânîn-i mahsûsa ihdâsına mecbûr olmakla berâber hükûmet-i dîniyyenin ibkâsına çalışıyoruz. İstiyoruz ki her Müslümân şerî’ât-i İslâmiyyeye her Rûm ve Ermenî patrik-hânesine ve her Yahûdî hâhâmbaşuya tâbi’ olsun ve ahkâm-ı dîniyyesine ri’âyet etmeyenler tecziyye edilsin. Nikâh, mîrâs, evkâf gibi birçok husûsât-ı mehâkim-i şer’iyye- nin ve patrik-hâne (s.33.) mahkemelerinin dâ’ire-i salâhiyetinde kalsın.

Pek açık yazmak mümkün olsa idi bu mesâ’ili gâyet yakından tedkîk eder idik. Fakat mev-

zû'muz mesâ'il-i dîniyye olmayub mesâ'il-i içtimâ'iyeye olduğundan bizi bu husûsda Avrupalılardan tefrîk eden nükâtı îzâh eylemekle iktifâ edeceğiz.

Bugün Avrupada hukûk-ı 'umûmiyye da'vaları basît bir tarzda hall u fasl edilebilmekden çok uzaktır. Menâfi' o kadar müteaddid ve muhtelifdir ki bunları eski zamânda olduğu gibi 'umûmî ve ma'nasî vâsî' ibâreleri muhtevî ahkâm-ı dîniyye-i Hıristiyânîyyeye tatbîk etmek mümkün olabileceğini hiçbir Avrupalı kabûl edemiyor. Hayât ziyâdesiyle karışmış ve değiştirilmiştir. Ahkâm-ı dîniyye tağayyür-i ezmân ile ne kadar ta'dilâta uğrarsa uğrarsın ihtiyâcât-ı zamâneye göre mahsûsen yapılan kavânînin yerini tutamayacağına Avrupalılar mu'tekîddirler.

Biz bu nükât-ı nazarı kabûl edemiyoruz. Biz herkesin menâfi'ini kendi ahkâm-ı dîniyyesine tamâmen tatbîkde bulmasını talep ediyoruz. Başka türlü bir hayât memleketinizde tatbîk edilemez zann ediyoruz. Bir Müslümân bir Hıristiyân bir Yahûdînin nikâh ve mîrâs gibi dünyevî husûsât-da 'aynî kavânîne tâbî' olabileceğini düşünmek bile istemiyoruz. İşte Avrupa ile beynimizde bir hendekte burada açılıyor. Şimdi biz bu ihtilâfda hangi tarafın nokta-i nazarı doğru (s.34.) ve vâcibü'r-re'âyâ olduğunu tedkîk edecek degiliz. Yalnız Avrupa ile ihtilâfâtımız ne kadar azalır ise devletimizin istiklâl ve menâfi' o derece halelden masûn olacağı fikrindeyiz. Zîrâ bir devlet ile muhâsamâta ducâr olduğumuz vakt Avrupayı hasmlarımızın tarafında görmekten iş bizim tarafımızda görmek ve hiç olmaz ise bir iki devletin hakkımızı tasdîk eylesini ve yâhûd bî-tarafâne davranmasını te'mîn eylemek kat'iyen lâzımdır zannındayız.

Ne kadar mahk u nefsu'l-emre muvâfık olur ise olsun bütün Avrupaya kendi nokta-i nazarımızı kabûl etdirebilmek bir hayâlden başka bir şey degildir. Binâ'en-'aleyh Avrupa nokta-i nazarını 'acabâ bizim kabûl etmekligimiz mümkün midir degil midir o ciheti düşünelim:

Şübhe yok Müslümânlar dünyâda en dîndâr milletlerdir. Vâkı'an birçok memâlik-i İslâmiyyede ahkâm-ı şer'iyye su'i-tefsîrâne ve su'i-isti'mâlâta uğradığı münker degildir. Lâkin ne tarzda olur ise olsun 'umûmen Müslimin kendilerine gösterilen kavâ'id ve nizâmât-ı şer'iyyeye mutâva'atda her milletten ileri gitmişlerdir. Bizi dîn husûsunda mübâlâtsızlıkla ithâm edenler mil-i ecnebîyyenin dînlerine karşı ne derece bî-kaydâne davrandıklarını bilmeyenlerdir. 'Ulemâ-yı dîn ile ahâlî hemân hemân 'aynî derecede inzibât-ı dîniyye tâbî' tutulmak ancak Müslümânlarda vâkı' oluyor. Biz eski zamânda olduğu gibi başımıza ne gelse hep dîn husûsundaki mübâlâtsızlığımıza atf ederiz. Bu vechile dîni (s.35.) pek çok şeylere âlet ittihâz eylesiniz. Artık buna hitâm vermek ve hiç bir vechile tenassur kabûl etmeyen ve her milletten ziyâde dînine sâdık olan Müslümânları dîn nâmına tazyîk etmemek zamânı gelmiş hatta geçmişdir zann ederim.

Hele Hıristiyân ve Yahûdîleri dînlerine tab'iyyet ettirmek için bir Müslümân hükûmetinin cebr isti'mâl etmesi 'asr-ı hâzırda Avrupanın hiç hoş göremeyeceği garâ'ibdendir. İ'lân-ı hürriyyetin ikinci senesinde bir cum'a ertesi günü Kuzguncukda hâhâmbaşının emriyle Müslümân polis bir Yahûdî hamâmını kapatmağa kalkışmış idi. Hamâmcı kadın "Böyle cum'a ertesi günleri hamâmı kapatmak için Yahûdî dîninde sarâhet olmadığı" iddi'a ve bu hamâmın hâkân-ı sâbık zamânında cum'a ertesi günleri aslâ kapatılmamış olduğunu der-miyân ediyor idi. Zavallı Müslümân polis Yahûdî dîni ahkâmını bilemeyeceğinden ne cevâb vereceğini ta'yîn edemiyor ve "eski devr geçdi şimdi hürriyyet-i mezâhib var. Hamâmı kapatacaksın!" diyor idi. Hamâmcı ise "Bu ne demek? Hürriyyet-i mezâhib hâhâmbaşının 'aklına geleni yapabilmesi demek midir" diye protestoda devâm eylediği hâlde polisten "Sen orasını hâhâmbaşına anlat" cevâbından başka bir söz alamıyor idi!

İnsâf edelim edyân-ı muhtelifeye mensûb âdemleri birer birer teşhîs etmege ve anların ahkâm-ı dîniyyelerini tamâmen bilmege ve ba'dehü (s.36.) bu ahkâm-ı ashâbına icrâ' ettirmege polis nasıl muvaffak olabiliyor? Diger taraftan hükûmet 'umûm u 'anâsırdan vergi aldığı ve evâmîr-i tekmîl-i 'anâsıra şâmil olduğu hâlde nasıl olur da "ben Müslümânları ahkâm-ı şer'iyyelerine

itâ'ate mecbûr edeceğim sâ'irlerine karışmam" diyebiliyor? Görülüyor ya hükûmetin hangi dîn ve mezhebe mensûb olur ise olsun teba'asının kâffesine seyyânen mu'âmele etmek mecbûriyetinde bulunduğu bu 'asrı hazırda sırf dîn nokta-i nazarından hareket etmesi birçok müşkilât karşısında bulunmasını intâc eder.

Avrupada cârî olan hürriyyet-i mezâhibi bizde dahi tatbîkde ve nikâh ve mîrâs mesâ'ilini muntazam kânûnlar dâ'iresine alarak bütün teb'aya teşmîl etmekde bilemem ne mahsûr mütesavvırdır? 'Acabâ Müslümânlar dînlerini sevmiyorlar da Avrupa tarzında hürriyyet-i mezâhib kabûl edilir edilmez hemen terk-i dîn mi, edeceklerdi? Bunu düşünenler Müslümânlara ağır bir sûretde hakâret ediyorlar demektir, olsa olsa zahirde dîndar görünüb de hakikatde ahkâm-ı dîniyyeye ri'âyet etmeyenler meydâna çıkar, bunda bu kadar korkacak mümkünü't-tatbîk olmayacak ne var?

Nikâh ve mîrâs mes'elelerinde dahi hîç i'zam edilecek bir şey yoktur. Herkes kendi dîni ahkâm ve merâsîmi dâ'iresinde nikâh 'akd etsin fakat hangi dîne mensûb olur ise olsun teba'anın kâffesi belediye dâ'iresine gidip nikâhlarını kayd etdirmege (s.37.) mecbûr tutulsun ve özr-i makbûl-ı şer'i sâbit olmadıkça nikâh fesh edilemesin ve nikâhın feshi bir mahkeme-i şer'iyye kararı ile belediye dâ'iresine bildirilsin. Â'ilelerin râbitasını takviye edecek ve bütün teba'ayı 'aynî noktada ictima'a mecbûr edecek böyle bir kânûn neden bizim memleketde dahi hüküm-fermâ olamasın. Buna zannetmem ki ma'kûl bir cevâp bulunabilsin. Mîrâs davaları da kezalik 'umum teba'a için 'aynî muhâkemede ve 'aynî kavânîne teb'an pek a'lâ ru'yet olunabilir. Mîrâs âhirete degil dünyâya ta'alluk eden bir mes'eledir. Şerî'at-ı İslâmiyye elbet de bir cümle Müsliminin refâh ve sa'âdetlerini te'mîn edecek bir tarzda mîrâsın taksîm ve tevzi'ini âmirdir. Avrupada bu mîrâs mes'eleleri pek çok tettebbu'ât ve tedkîkât netîcesi olarak muntazam kânûnlara rabt edilmiştir. Şübhesiz bunlar u-fak tefek ta'dilât ile mülkümüzde bütün teba'aya sûret-i nâfi'ada teşmîl edilebilecek kavânîn hâline götürülebilir bunda şerî'at-ı İslâmiyyeye muğâyir hîçbir şey göremiyorum.

El-hâsıl Avrupa ile beynimizde ihtilâfât-ı vâhime tevlîdine kadar sebebiyyet veren bütün bu ahvâl-ı sû'-i tefehhüm ve i'tiyâdât-ı sakîme-i kadîmeye kör körüne tab'iyetden ileri geliyor. Ekalliyet-i münevverenin 'azm-ü sebât ile çalışması ve hükûmetinde mu'âvenet ve müzâheretini dirîğ etmemesi sâyesinde bunlar pek kolay yoluna girebilir. Vatanımıza medeniyetin duhûlini tas'ib eden bu mâni'aları birer birer ber-taraf etmek cüz'î fakat ciddî hem-tâ mütevakkıftır. Ta'assub ve cehl sâ'ikasıyla müttemâdiyyen (s.38.) ikdâmat-i hayr-hâh-âne-i medeniyeye karşı duran kitle ne kadar 'azîm olur ise olsun sel gibi önüne râst gelen her şeyi sürükleyüb götürün ihtiyâcat-ı zamâne hepsini kırub öteye geçeceğinden aslâ şübhe etmemelidir. Yalnız, çalışalım ki bu mâni'alar sele daha çok zamân-ı mukâvemet etmesin. Zîrâ netîcede sel yine o mâni'ayı alıp götürür ammâ mukâvemeti müddetince anı tahrîb ve efnâ eylemekden de hâli kalmaz.

6- Âdâb-ı 'Umûmiye

İşte hâli gayrî-kâbil, anlaşılması gâyet müşkil bir mes'ele daha! Cüz'î müddet Avrupada bulunmuş veyâhûd şöyle bir cevelan icrâ' etmiş çok zevât biliyorum ki gûyâ 'amîk vâkıfâne tatbîkât netîcesi imiş gibi "Biz mümkün degil Avrupa hayâtına alışamayız. Bizde edep denilen bir şey vardır ki Avrupalılar anı aslâ bilmiyorlar" derler ve hem de bu fikirlerine o derece îmân etmişlerdir ki bu bâbda mebâhiseye bile tahammül edemezler.

Hâlbuki bu "edep" kelimesine o kadar mu'annidâne saplanmaktan ise âdâb-ı 'umûmiyye nokta-i nazarından 'âlem-i medeniyet ile kendimizi sükûn-ı dem ile ve daha yakından tedkîk eylemek hem 'akla ve hem menâfi'mize muvâfık düşer zannındayım. (s.39.)

Evet, bizim memleketimizde zâhiren her memleketden ziyâde bir sükût bir vaz'-ı edibâne

meşhûd olur. Kadınların sesleri işitilmez, mevcûdiyetleri bile hiss olunmaz. İspirto satan yerler nâdirdir. Sokaklarda lâtifeler, kakhahalar, eğlenceler görülmez; en büyük zevk kahve ve sigara içmekten 'ibâretidir. Avrupada ise her sokakta gazinolar vardır, gazinolarda bütün halk içki içer, her yerde müzika sedası işitilir. Balolarda kakhahadan neşeden durulmaz. Bu büyük bir farktır. Lâkin bunun zâhîrisi ile iktifâ etmeyüb bir de iç yüzünü görelim.

Biz kendimizi dünyâ zevkenden bu derece mahrûm etmekle cenâb-ı Hakkın emsâlsiz yaratmış olduğu latîf boğaz içinde mesîrelerde serbest gezmeyi tabî'atın bahşâyışından istifâde etmeyi bile günâh add eylemekle ne kazanıyoruz? Her hâlde zevk etmeyen az çalışır miskîn olur iddi'asında bulunanların sözlerinde hakikat yok degildir. İnsân çalıştığıının semeresini göreceğini kazandığı parayı zevkine sarf edebileceğini bilir ise başka türlü çalışır. Zihnine güşâyış gelir. Hâlbuki dünyâda ihtiyâcât-ı tabî'yyesinden başka bir eğlencesi olmayanların tabî'atına tembellik ve kayıtsızlık 'âriz olduğu müdekkikin taht-ı itirâfındadır. Ondan mâ'adâ Avrupada eğlenceler yüzünden yüz binlerce â'ileler geçinmekte pek çok fabrikalar te'mîn-i vâridât eylemekdedir. (s.40.)

Tatvîl-i kelâma hâcet yok bizim eğlenceye şiddetle düşman olduğumuza rağmen gâyet çirkin tiyatro taklîdleri bizde de türedi. Hatta sarıklılarımız bile kıyâfet-i 'ilmiyyeleri ile oralara gitmekte be'is görmediler. Küçük mikyâsda ibtidâ'î bir hâlde her bir şeyi taklîd ve kabûl etdiğimiz hâlde anın vâsi' mikyâsda ve medenî bir tarzda tatbîk olunmasını o kadar şiddetle takbîh etmege bilmem kendimizde nasıl salâhiyet görüyoruz.

Avrupada â'ile hayatına pek ehemmiyyet verildiği gibi ma'îşette de gündün güne daraldığından ekalliyet teşkil eden bazı zenginler müstesna olmak üzere otuz yaşını tecâvüz etmedikçe kimse te'hîl edebilecek irâde te'mîn edemiyor. Binâ'en-'aleyh gençlerin kadınlar ile eğlenmesini herkes tabî'î buluyor. Biz buna meşrû' eğlenceleri cürm 'addetmek derecesine varıyoruz. Böyle hâlleri meşhûd olan Müslümân erkek ve kadınlarını âdâb-ı 'umûmiyyeye muhâl hareket töhmetiyle haps ediyoruz. Diğer taraftan milel-i gayr-i Müslimeden olan teb'amızın bu harekâtını bizde tabî'î bulduğumuz gibi Müslümân erkeklerinin Hristiyan kadınları ile nâ-meşrû' tarzda eğlencelerine bile ses çıkarmıyoruz!

Kâbil-i müdâfa'a olmayan bu mantıksız hareket ile ne istediğimizi kendimiz de bilmiyoruz. Âdâb-ı İslâmiyyeyi âdâb-ı 'umûmiyyeden tefrîk etmege kalkışmak Müslümânları milel-i sâ'ireden ayırmağa çalışmak beyhûde zahmetdir. Çünkü Avrupada âdâb-ı 'umûmiyyeye zann etdiğimiz (s.41.) gibi ehemmiyyet verilmeyen bir husûl degildir. Diğer fasllarda kâfi derece isbât etdik ki bu ayrılıktan en ziyâde mutazzar olanlar da yine Müslümânlardır.

İnsâf ile düşünelim. Avrupa âdâb-ı 'umûmiyyesini niçin beğenmiyoruz? Bütün 'âlem-i medeniyete edep dersi vermege kalkışmak fazla degil midir? Hâlbuki biraz yakından tedkîk edecek olsak Avrupada ırz ve edebe çok ehemmiyyet verildiğini görürüz. Her kocalı kadın râst geldiğini hânesine kabûl etmez. Bir kız yalnız bir erkekle tenhâ yerlere gitmez fâhişeler ile nâmûslu kadınlar görüşmezler, anları cem'iyetlerine sokmazlar, âlelen fâhişelik etmiş bir kadını kimse taht-ı nikâhına alamaz, böyle bir şey'e cür'et eden zâbit ise tard olunur, me'mûr ise 'azl edilir. Bir erkek hiçbir kadına karşı evza' bî-edebâne de bulunamaz. Biz kızın bâkire olup olmadığını Avrupada ehemmiyyet verilmez zannında bulunanlar ancak Avrupayı murdâr romanlardan öğrenenlerdir. Avrupada mahzâ vikâye-yi nâmûs için her gün cinâyet ikâ' olunduğunu bunlar tasavvur etmezler.

Şimdi buna mukâbil bizde peçe altında kafes içinde edep ve nâmûsu muhal neler cereyan edebileceğini sayalım mı? Hayır, birkaç mu'annidi iknâ edeceğimiz diye kirlî çamaşırları ortaya çıkarmakta ma'nâ yokdur. Yalnız şu kadar diyelim ki her milletde olduğu gibi bizde de çirk-âb vardır. Muttasıl kendimizi beğenmek medh (s.42.) etmek bütün dünyâyâ 'arsız, nâmûssuz, edepsiz demek yakışmaz zannındayım. İki de bir de ortaya atığımız "âdâb-ı 'umûmiyye, âdâb-ı İslâmiyye"

bahsleri şerî'at-ı İslâmiyye ile kat'an münâsebeti olmayan ve gerek ekalliyet-i münevvere ve gerek ahâlî tarafından görenek belâsı olarak hayâtımızın tebdîline razı olamamak hissi ile her teceddüdün karşısında mâni' ittihâz olunan bir sû'-i tefehhümden başka bir şey degildir.

Mademki Avrupalılar mülkümüzde ortamızda kendi 'âdetleri vechile istedikleri gibi yaşıyorlar. Mademki anların ve hatta yerli milel-i gayr-i Müslimenin her türlü eğlencelerine ses çıkarmıyoruz. Anların yaptıklarını âdâb-ı 'umûmiye muğâyir görmüyoruz. Müslümânların da 'aynî hayâta iştirâk etmelerini hoş görmeliyiz. Çünkü bu hayâtda bizim kabûl edemeyeceğimiz hîçbir şey yoktur. Memleketimize mahsûs bazı hâller mesela hod-be-hod kedi köpek öldürmek ve alüfteler ile vapur ve tramvay gibi eğlence yerleri olmayan mahallerde el şakaları etmek hem Müslümânlarla ve hem de yerli ve yabancı ecnebî milel-i gayr-i Müslimeye men' edilmelidir. Bunu herkes tahsîn eder.

Düşününüz, ne tuhâf bir zihniyettir ki bir Müslümân kadına harfendâzlık eden bir âdemin hareketini o kadar çirkin görüyoruz ki o kadın acaba nâmûslu bir kadın mı idi yoksa alüfte mi idi? Tedkîke bile lüzûm görmüyoruz, âdemi en ağır cezâlara dûçâr ediyoruz da diğer taraftan milel-i gayr-i Müslimedden bir kadına harfendâzlık (s.43.) şöyle dursun âdetâ eliyle sarkıntılık eden bir âdemin bu hareketine bî-kayd kalıyoruz. Milel-i gayr-i Müslime kadınları da bu hâle o kadar alışmışlar ki böyle bir mu'âmele vukû'unda şikâyete bile kalkışmıyorlar. Kendi kendilerini müdâfa'aya çalışıyorlar.

Bir zamânlar köprü me'mûrları parasız geçmek isteyen Müslümân kadınlarına ses çıkarmadıkları hâlde parasız geçmek tasaddî milel-i gayr-i Müslime kadınlarını tevkîf etmekte oldukları bir Müslümân gazete muhbirini bile nazar-ı dikkatini celb etmiş ve gazetede uzun bir makâle neşr edilmiş idi.

İşin en fenâsı bu muhtelif mu'âmeleden yine Müslümânların ma'zûr olmasıdır.

El-hâsıl şunu bilmeliyiz ki her şeyde olduğu gibi âdâb-ı 'umûmiyye husûsunda dahi 'âlem-i medeniyette cârî usûl ve kavâ'ide ittibâ' etmekden başka çâremiz yoktur. Biz kendimize mahsûs medeniyet icâd edemeyeceğimiz gibi kendimize mahsûs âdâb-ı 'umûmiyye de icâd edemeyiz. Doğru yoldan daha kısa yol arayıp da türlü uçurumlardan sarp kayalardan yuvarlandıktan sonra yine doğru yola 'avdete mecbûr olan seyyâh gibi biz de Avrupa medeniyetini kabûl etmemek için elimizden geleni yaptıktan ve her türlü sadmelere uğradıktan sonra şübhesiz yine bu medeniyeti kabûl etmekden başka bir şey yapamayacağız. (s.44.)

7- Cesâret-i Medeniyye

Dâ'imâ terakkî etmek dâ'imâ ileri gitmek günden güne iyileşmek her ferden olduğu gibi her milletin de gâye-yi âmâlî olmak lâzım gelir. Kanaatkârlık ile geçen nimete şükretmek kendinden bedterlerini düşünerek hâlini hoş görmek ma'nâsına telakkî edilir ise şübhesiz bir fazilettir. Lâkin "Allah'a şükür aç kalmıyorum ya kazandığım bana yetişir hâne halkım da kendime uygundur. Eski püskü ne var ise giyerler öyle şıklık tuvalet falan bilmezler" diyerek devlet ve milletin bin zahmet ve meşakkatle tedârik ve i'tâ eylemekde olduğu ma'âş ile iktifâ etmek yan gelip oturmak ve milletin terakkî ve te'âlîsi için hîçbir şey yapmamak kana'ât-kârlık değil meskenettir. Buna hâşâ fazilet değil ahlâk-ı mezmûmenin en fenâsı olan tembellik demelidir. Devletimizin bu derece kirli kalmasına ve düşmanlarının elinde baziçe olmasına en büyük sebeplerden biri de bu olmuştur.

İşte terakkî ve te'âlîsinin üssü'l-esâsı çalışmak ise anın lâzım-ı gayr-i mefâriki vardır ki o da cesâretedir. Cesâretin envâ'i vardır. Harpde tehlikeye karşı ibrâz olunan cesâret ile hastalığa felâkete acıya karşı gösterilen cesâret başka başka şeylerdir. Garîbdir ki tehlikeye karşı ekseriyyen pek

korkak olan kadınlar (s.45.) ameliyat-ı cerrâhiyeye cesûrâne mutâva'at eylerler. Hele bir çocuk üzerinde ameliyat yapılacağı vakt baba çocuğunu tutmaya cesâret edemez. Bu vaz'îfeyi ana yapar.

Her ne ise burada mevzû'-bâhs olacak büsbütün başka bir nev'-i cesâretidir ki birkaç seneden beri bizce de anlaşılmağa başlamış ve “*courage civique*” ta'bir olunan bu cesârete lisânımızda cesâret-i medeniyye ta'bir olunmak 'umûmen kabûl edilmiştir.

Vâkı'ân cesâret-i medeniyye anlaşılmiş ismi de bulunmuş ise de ma'a't-te'essüf biz de bu cesâreti ibrâz edenlerin 'adedi henûz tekessür etmemiştir. En mübrem ıslâhatın icrâsında gösterdiğimiz tereddüt ve karârsızlık mütemâdiyen tebdîl-i fikr ve meslek ile izhar eyledigimiz sebâtsızlık buna delildir.

Cesâret-i medeniyyenin fikdânı insânın her türlü teşebbüsâtına sed çeker. Her işte 'adem-i muvaffakiyet korkusu 'azm ve metâneti kırar dûr-endîşliğin ifrâta vardırılması cesâret-i medeniyyeyi imhâ eder. Hâlâ devletin istikbâlini yalnız kuvvetli pazularda kör körüne cesâret ibrâzında görenlere cidden acınır.” Câhil cesûr olur” derler. Hiç yabana atılacak bir söz degildir.

Yalnız sözüme dikkat olunsun cesâret lüzûmsuz şeydir demiyoruz. Cesâret büyük bir fazilet bâ-husûs 'asker için elzem bir sıfatdır lakin ehemmiyyetini mübâlağa etmemelidir diyoruz. (s.46.) Câhil bir kavimde cesûr âdem pek çok bulunur. Biz de o husûsda zengin olduğumuzu dâ'imâ gösteriyoruz. Maksudımız diger cesâretten kât-ender-kât kıymet-dâr ve nâdir olan cesâret-i medeniyyenin ehemmiyyeti îzâh eylemekdir. Bir milletin seviye-i irfânı ne kadar yükselir ise cesâret-i medeniyyeyi hâ'iz ifratda o nisbetde tezâyid eder. Şimdi cesâret-i medeniyyenin ne demek olduğunu îzâh edelim:

Bir hakîkatin söylenmesinde ve inşâ'a olunmasında büyük bir fâ'ide me'mûl olduğunu bilirsiniz fakat o hakîkat 'umûmen yanlış anlaşılmiş ve halka tashîh-i zehân etdirmeye kalkışmak tehlikeli bulunmuş iken siz o tehlikeyi göze alarak doğruyu söylerseniz işte bu bir cesâret-i medeniyyedir.

'Âlim ve fâzıl bir zât bir iftirâya bir haksızlığa uğrayabilir sâ'ik-i vicdân yerine menfa'ati olan birçok âdemler bilâ-tahkîk ve tedkîk o âdemi tahkîrden ve tezlîlden çekinmezler siz kendinize her türlü sû'i-zannları celb edebilmek tehlikesini göze alarak gidip o âdemin elini sıkarsınız kendisine ta'zîm ve ihtirâm eylersiniz. İşte bu da bir cesâret-i medeniyyedir.

Siz bir yerde me'mûrsunuz ma'âşınız ile geçiniyorsunuz fakat sizin kaderinizi bilmiyorlar. Yakînen anlıyorsunuz ki sizden iktidârca dûn olanları size tercîh ediyorlar hâlbuki siz me'mûriyeti terk etseniz daha ziyâde kazanılacak daha müreffeh yaşanabilecek (s.47.) bir iş tutabilirsiniz ammâ “Ya o işi tutamaz isem!” mülâhazası sizi korkutuyor her türlü mu'âmelâta katlanarak yine me'mûriyette kalmayı tercîh ediyorsunuz çünkü cesâret-i medeniyye sizde yokdur.

Haksız gayr-i kânûnî bir mu'âmeleye şâhid olursunuz. Meselâ 'umûmî bir mahalde tramvayda vapurda birisinin digeri tarafından dûçâr-ı ta'arruz olduğunu görürsünüz fakat müdâhale etmege bir türlü cesâret edemezsiniz çünkü size de bulaşmasından başınıza iş çıkmasından korkarsınız bu da cesâret-i medeniyyenin fikdânıdır.

Şu birkaç misâl ile cesâret-i medeniyyenin ne demek olduğuna dâ'ir bir fikir hâsıl oldu. Her madalyonun ters yüzü olduğu gibi cesâret-i medeniyye dahi iki tarafa çalar bir kılıncıdır bu hiss-i 'âliyi intişâr etdirmekle berâber mahalline masrûf olmasına çalışmakda şarttır. Cesâret-i medeniyye ibrâz edeceğim diye Don Kişot gibi sağa sola çatmak hakîkati söylüyorum diye herkesi rencîde edecek hezeyânlar tefevvüh etmek bi't-tabi'î fâ'ide yerine muzırrat tevellüt edecek bir i'tiyâd sakîmdir binâ'en-'aleyh cesâret-i medeniyye ne olduğunu öğrenen âdem anın nerede isti'mâl edeceğini de 'aynî zamânda fehm eylemelidir.

Tarihde zikredilen en meşhûr cesâret-i medeniyye misâllerinden biri 1789 sene-yi miladiyesinden Fransa İhtilâl-i Kebîri mukaddimesinde zuhûr etmiştir. O zamânlar ilk defâ olarak Meclis-i Meb'ûsân (s.48.) içtimâ' etmiş ve hükûmet-i krâliyenin harekâtını şiddetli bir lisân ile tenkîde başlamış idi böyle şeylere henûz tahammül etmeğe alışmış olmayan 16. Lui ve ma'iyyeti meclisin feshine karâr verdiler. Ve meclisin dağılması için emr-i krâlîyi meclise teblîğ etdiler emrin kırâ'atini müte'âkip meb'ûsândan (Mirabeau) "nous sommes ici par la volonté du peuple et nous ne sortirons qu'à force de baillonnets" "biz burada ahâlînin ârzûsuyla içtimâ' etdik ancak süngü kuvveti ile çıkâbiliriz" demiştir ki ihtilâl-i kebîrin muvaffakiyetine fevka'l-âde yardım etmiş olan bu cesâret-i medeniyye Fransa tarihine altın yazıyla yazılmıştır.

Bizde dahi en büyük cesâret-i medeniyye Reşîd Paşa merhûmun Tanzîmât-ı Hayriyyeyi Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu ile i'lân etdirmeleridir. Hangi mezhebe mensûb olur ise olsun her 'Osmanlının kânûn nazarında müsâvî 'addedileceğini ve devâ'ir-i devletin Avrupa usûlü üzere tanzîm olunacağını kânûn-ı cezâ Code Napoleon kod Napolyondan tercüme edilerek tatbîk edileceğini o zamânlar i'lân etdirebilmek ve memâlik-i İslâmiyyenin hiçbirinde yapılamamış olan böyle bir inkılâbı 60 sene evvel icrâ' eylemek ne kadar büyük bir cesâret-i medeniyyeye mütavakkıf bulunduğunu şark ahvâlini bilenler pek a'lâ takdîr ederler. Bu cesâret-i medeniyyenin ehemmiyyetini anlamak için o vaktten beri güzerân eden 60 sene zarfında ona mümâsil hiçbir şey yapılamamış (s.49.) olmasını ve bu müddet-i medîdede Tanzîmât-ı Hayriyye ahkâm-u münîfesinin tamâmen tatbîkine bile muvaffakiyet hâsıl olmadığını düşünmek kifâyet eder.

Cesâret-i medeniyyenin fikdânı 'Abdulhamîd devrinde bütün bütün hiss olunmuş ve otuz seneyi mütecâviz zamân devleti esâsında tahrîbe hizmet etmiştir. Ne fecî, ne elîm bir hâldir ki devâ'ir-i devletde şer' ve kânûnun ve 'akl ve mantığın aslâ kabûl edemeyeceği emrler verilmekte birtakım mazlûmlara en vâzih haksızlıklar en müdhiş mu'âmeleler revâ görülmekte iken bunlar hiçbir mukâvemetle uğramıyor hiçbir tarafaan i'tirâz bile vâki' olmuyor idi! Zâlim hükümdârlar ve 'aveneleri zulm altında ezdikleri akvâmın 'ale'l-âde cesûr olmasından aslâ endîşe etmezler. En cesûr en şeci' akvâm en tahammülsüz zulmler altında zebûn olmuştur. Lâkin efrâdı miyânında cesâret-i medeniyyesi olanların كترتلى (Bu kelime muhtemelen te ve se harfleri yanlışlıkla yer değiştirmiş ve kelime "kesretli" olması gerekiyor. Çev. Notu) bulunduğu milletlere tahakküm etmek kâr-ı âsân degildir.

Burada bir mülâhaza vârid hâtır olabilir. Halkın kısm-ı a'zâmı câhil ve medeniyyet ve terakkîye düşman olduğuna göre eğer cesâret-i medeniyye ta'ammüm eder ise ekalliyet-i münevverenin tarîk-i medeniyyetde ittihâz eyleyeceği tedâbire halk mümâne'ât eyler. Nik û bedi temyîze muktedir olamadığından kendi iyiliğine çalışanların icrâ'atını kendisi imhâ eder.

Fi'l-hakîka bu mahzûr vâriddir ma'mâfih yukarıda cesâret-i (s.50.) medeniyyenin seviyye-i irfânın yükselmesi ile tezâyit etdigini beyân etmişdik. Cehl-i mutlak içinde iyiyi fenâdan tefrîkden kati'yyen 'âciz bir hâlde bulunan ahâlînin her şeyi sû'-i isti'mâl etmesi melhûzdur fakat bir neferin eline silâh verildiği vakt sûret-i isti'mâlîde öğretilmek iktizâ eder cesâret-i medeniyyeye alışdırılanlar bir yandan da 'ilm û irfan ile terbiyye edilmelidirler. Şurasını hiçbir vakt unutmamalıdır ki, bugünkü günde her bir şey 'ilim ve fen dâ'iresi dâhiline girmiştir. Çalışmaksızın tedkîk edilmeksizin 'akla geleni yapmak üzere menâfi'-i 'umûmiyyeye müte'allık bir şey yapılamaz hammâllık bile bir usûl dâ'iresinde öğrenilmelidir. Hiçbir şeyde ihtisâsı olmayan bir âdem bu zamânda aç kalır her yeri sağlam olan için cem'iyetin merhâmeti sâyesinde geçinmek bir züldür. Çalışmaksızın hakk-ı hayât bile iktisâb edilemez.

Cem'iyetin terakkî ve te'âlîsine hâdim evsâf ve efkârı te'dâdı ve îzâh eder iken bunların fevâ'idini gösteriyorum. Fakat sû'-i isti'mâlâta uğrayabileceğini inkâr etmiyorum. Ekalliyet-i mü-

nevverenin en büyük vazîfesi her ma'nevî kuvveti maddî kuvvet gibi fâ'ideli bir tarzda isti'mâl etmek ve ettirmekdir. Her şey'i hüsn-i isti'mâl-i ahlâk ile tavsîf olunup her şeyi sû'-i isti'mâl eylemege de ahlâksızlık denilmekte olduğundan edîb meşhûr Said Beyegendinin Jean Jack (s.51.) Rousseau'dan tercüme eylediği Fezâ'il-i Ahlâkiye ve Kemâlât-ı 'İlmiye nâm kitâbda yazdıkları

Ahlâka nazar edilmeyince

Semt-i edebe gidilmeyince

'Âlemden nice ma'ârif ehli

Tercîh ediyor 'ulûm-i cehli

Sözü 'ilmin bile sû'-i isti'mâle mütehammil olduğunu gösterir pek güzel bir misâldir.

8- Hayât-ı Medeniye

Bir İrânliya yâhûd bir Afgânliya Tahrân'da veya Kâbil'de hayât-ı medeniyye te'sîsine çalışmalıdır demiş olsak eğer o İrânli veya Afgânli Avrupayı görmemiş ve orada yaşamamış ise bu sözden hiçbir şey anlayamaz. Memleketinde çok Frenk görmüş olsa bile o Frenklerin memleketlerinde nasıl yaşadıklarına ve şehirlerini nasıl tanzîm etmiş olduklarına mümkün değil 'akl erdiremez. Eğer İrânli veya Afgânli Avrupada bulunmuş ve bir müddet orada kalabilmiş ise Tahrân'da veya Kâbil'de hayât-ı medeniyye te'sîs sözüne kahkaha ile güler çünkü o hayâtı yerli ahâlînin te'sîs edebilmesi şöyle dursun Frenklerin gelüb de milyonlarca lira dökerek te'sîs (s.52.) etmiş olsalar bile ahâlîyi 'âdât-ı kadîmeyi terk ile yeni bir sa'y ve gayret hayâtına idhâl etmek için kuvve-i cebriyye isti'mâlinde muztarr kalacaklarını bilir.

Frenkler bir memleketi kâmilen zapt etmedikçe veyâhûd himâye lafz-ı diplomatikası tahtında memleketi kuvve-i 'askeriye ile işgal eylemedikçe o memlekete milyonlarca lira döküb medeniyyet te'sîs etmezler. Yalnız ağır şartlar ile imtiyâzât elde edüb ahâlînin cüz'î istifâdesine mukâbil kendileri küllî sûrette menâfi' te'mîn eylerler.

Bugün bütün dünyâda 'ulûm ve fûnûnun terakkîsi, ihtiyâcat-ı hâzırının sûret-i fevka'l-âdede çoğalmasi ve bi't-tabî' ma'îşetinde o nisbetde daralması Avrupalıların her tarafa her türlü vesâ'ite mürâca'at ederek nüfûz etmelerine sebebiyyet veriyor. Zâ'ire bir arşın topraktan a'zâmî istifâde te'mîn eden bir Avrupalı toprağın kıymetini müdhîş bir nisbetde artmakda olduğunu görüyor ve 'aynî zamânda pek uzak olmayan bazı memâlikde vâsi' arâzînin bomboş durduğunu ve kıymetinin de pek dûn olduğunu haber alıyor. Artık ahâlîsinin kısm-ı küllîsi iktisâd ile iştiğâl eden vatanın ma'îşet ile hırsları derece-i işbâ'a gelen milel-i mutemeddine milyonlarca liralara 'askerlere ve heybetli drenotlara mâlik iken yanbaşlarında müdâfa'ası zayıf bomboş latîf iklim tahtında arâzî-i vasî'anın mevcûdiyetini istima' eder ise ne hâle geleceği tahayyül olunsun! (s.53.)

Bereket versin kuvve-i tedâfi'yesi ne kadar zayıf olur ise olsun bizim arâzî büsbütün sahipsiz degildir. Hem de olmamak için çalışan gayûr muhâfızları ve her birinin kuvveti digerinden aşağı kalmayan tâlibleri de vardır. Binâ'en-'aleyh o arâzîye vaz'-ı yed etmek için hem sâhibiyle ve hem diger tâlibler ile çatışmak tehlikesi de nazar-ı i'tibâra alınmak îcâb ediyor. İşte bu sebepten nâşî düvel-i mu'azzama dâ'imâ birbirlerini tarassud ediyorlar. Biri yolunu bulup da bir kıt'ayı ele geçirdi mi veya mühim bir imtiyâz elde etdi mi derhâl digerleri ona mukâbil bir şey isti'sâl için her türlü tazyîkât icrâ'sına meydân buluyorlar. Bir yerin mukâsemesi hakkında ittifâk edilebilir ise artık müşkilât kalmıyor.

Demek bizim vaz'iyetimiz medeniyyetde geri kaldığımızdan dolayı kurtlar ortasında kalmış koyun vaz'iyetidir. Bu vaz'iyetin tehlikesi cây-i bahs degildir. Düşünülecek nokta bu vaz'iyet-

den kurtulmanın çâresidir. İnd-i ‘âcizânemde bunun yegâne çâresi koyunlukdan çıkup kurd olabilmekdir. Bunun da ancak Avrupalılaşmak yani hayât-ı medeniyyeyi ‘aynen kabûl etmek ile usûl olacağı şekl ve şübheden beridir. ‘Acabâ bizim için hayât-ı medeniyyeye dâhil olmak bir İrânlı veya Afgânlının Avrupalılaşması kadar müşkil midir? Biz bu fikirde degiliz. Biz emîniz ki 1324 senesinde yapılan meşrûtiyet inkılâbından daha kolay (s.54.) daha hafîf bir gayretle hîç olmaz ise pây-i tahtımızda hayât-ı medeniyye te’sîs edebilir.

Ama denilecek ki meşrûtiyet İrân’da hatta bizden evvel i’lân olundu. Nasıl olurda orada te’sîsine imkân olmayan hayât-ı medeniyye bizde vücûd bulabilir. Bu su’âlin cevâbı İrân inkılâbını yakînden tedkîk etmekle anlaşılır. Çünkü İrân meşrûtiyeti lâfızdan ‘ibâretidir. Birtakım eşhâsın diğgerlerinin yerine kâ’im olmasından başka hîçbir netîce vermemiştir. İrân yine eski İrân’dır. Yalnız Şâhin nüfûzu kalmadığı için memleket anarşiye ve bunun netîcesi olarak Rus istilâsına düşmüştür.

Bizde ise meşrûtiyetin tatbîkine zemîn hazırlanmış idi. 37 sene evvel i’lân ve tecrübe edilmiş Kânûn-ı Esâsî büsbütün yeni bir şey degildi. Ondan ma’âda Tanzîmât-ı Hayriyyeden beri devlete hayât-ı taze girmiş ve ahâlîmiz pek çok zamân evvel Avrupa hayâtı ile ülfet etmeğe başlamışdı.

Altı senelik bir sa’y ve gayret bize velev kısmen olsun hayât-ı medeniyye verdi. Zevâlî sâ’atin kabûlü köpeklerin kaldırılması gibi vaktiyle gayr-i kâbilü’l-icrâ’ ‘ad olunan ıslâhat büyük müşkilâta uğramaksızın icrâ’ edilebildi. Hele entârî ile sokaklarda gezmek baskın yapmak gibi ‘âdât-ı vahşiyye kâmilen kalkdı.

Şimdi hayât-ı medeniyyenin bizde tamâmen tatbîkine şerî’at-ı İslâmiyyenin (s.55.) aslâ mâni’i’ olmadığı ‘akl-ı selim erbâbınca ‘umûmen tasdîk olunmuş bir kazıyyedir.

Şübhesiz hayât-ı medeniyyenin “hemen başlasın demekle başlayamayacağı ve anı ihzâr etmek için birçok nakd ve zamân sarf eylemek lâzım geleceği müsellemdir. Lâkin vatanperverlerin emel-i hâsı bu yolda büyük hatveler atmak ve hayât-ı medeniyyeyi bir an evvel te’sîs ile ecnebî istilâsına bir sedd-i âhenîn çekmekdir. Şimdiki hâlde bizde hayât-ı medeniyyenin büyük noksânları sanâyi’-i nefîse, tiyatro ve kadın hayâtı husûsunda görülüyor. Ve işin fenâsı bir kısım halk da bu hayâta mukâvemet ve husûmet meşhûd oluyor. İşte bu kitapçe-yi tahrîrden maksad ‘âcizânemde o mukâvemet ve husûmeti izâleye çalışmaktır.

Hayât-ı medeniyye te’sîsine muhâlefet edenlerden ricâ ederim biraz te’emmül etsinler. Memleketlerine belki büyük bir fenâlık etmekte olduklarını anlasınlar. Bu şahsî zevk ve menfa’at mes’elesi degildir. Hatta şerî’at, dîn mes’elesi de degildir. Hîçbir Müslümânın dînine ta’arruz etmek anı ‘ibâdetden men’ eylemek anın itikâdatına dokunmak hîçbirimizin zihninden geçmez. Elhamdü’lillâh cümleten Müslümânız ve dîn ve milletimizin te’âlîsinden başka bir maksadımız bir emelimiz yokdur. Sebilü’r-reşâd risâlesinin iftirâ etdiği gibi hayât-ı medeniyye taraf-dârânı misyoner şâkirdi degildirler. Yalnız Avrupada (s.56.) pek çok tedkîkatda bulunanlar kendi memleketlerinin derdine devâlar arıyorlar. O devâları tatbîk etmek istiyorlar.

‘Ulemâmızın dahi gitmekde olduğu tiyatro taklîdi barakalarımızı ıslâh etmekden mükemmel tiyatrolar yapmaktan ne zarar gelebilir? Bu tiyatrolara tabi’î aktör ve aktris yetiştirecektir. Bundan husûle gelecek kavâ’idi kendileri de anlayacaklar. Bi’l-âhire bu yolda çalışanların rûhuna fâtiha okuyacaklardır.

Sanâyi’-i nefîsenin ehemmiyyeti ve bir milletin terakkî ve te’âlîsini fevka’l-âde hâdim olduğu bu ‘asrda nasıl inkâr edilebilir. Sanâyi’-i nefîseye ehemmiyyet vermeyen millet-i mütemeddine var mıdır? İnsân temiz müzeyyen bir odada oturur ise hâh-nâ-hâh terbiyeli olur. Yere tükürmege dili varmaz sigarasını tabladan başka bir yere bırakmaz böyle odada yatub kalkdıkça hayâta muhabbeti artar fazla çalışır işte bu odayı tezyîn edecek sanâyi’-i nefîse erbâbıdır. Güzel halı güzel

kumaş güzel resim güzel bir hâne hep ‘aynî te’ sîri hâsıl eder.

Hele kadın mes’alesi o kadar mühimdir ki bu mes’elenin hallinden husûle gelecek fevâ’id *lâ yu’âd velâ yuhsâd*ır. Mûsikînin ıslâhı da bu mes’eleye merbûddur. Zîrâ kadın sesi olmayınca mûsikîde âhenk tamâm olmaz. Dâru’l-mûsikîmizin yaptığı gibi çocuk sesiyle kadın sesi telâfî edilemez. Cenâb-ı Hak nev’-i beşerin âhengini kadın ile erkekden terkîb etmiştir. Bunu kul değiştiremez. (s.57.)

Bir de ahâlîyi ürkütmek isteyen cehlen tesettür ‘aleyhinde bulunanlara hiç hâtırlarında geçmeyen şeyleri isnâd ediyorlar gûyâ her kadın çarşafsız gezmege mecbûr edilmeliymiş herkesin haremine herkes dâhil olmalıymış bilmem neler! Hayır hayır softaya lüzûm-ı tesettür ‘aleyhinde bulunanlar tesettürün terakkîye mâni olmayacak bir hâle ifrâğını istiyorlar. Kimsenin haremine kimse karışamayacaktır. Eski hâlde yaşamağa devâm etmek isteyenler hiç mu’tâdlarını bozmasınlar yalnız hayât-ı medeniyye taraf-dârının işlerine de karışmasınlar başka bir tarzda imrâr-ı hayât eden ecnebî ve milel-i gayr-i-Müslimeye karşı nasıl bîgâne duruyorlar ise anlara karşı da öyle bîgâne dursunlar. İşte bunu istiyoruz.

Millet-i ‘Osmaniyye ‘umûmen zannedildiginden çok ileri gitmiştir. Pây-i tahtımızda hayât-ı medeniyye te’sîs edebilecek tahsîl görmüş münevver fikirli gençler pek çoktur. Anlara gölge edilmemesi başka ihsân istemezler. Her işin bidâyetinde zuhûru tabî’î olan ufak tefek vukû’âtı a’zâm edüb de önlerine set çekmesinler.

Yeni elektrikli tramvaylar o kadar dikkat ve ihtiyâta rağmen birtakım kazâlar vukû’una sebebiyet verdiler. Aman kaza oluyor. Bu tramvayları yasak edelim diyor muyuz? Niçin demiyoruz. Çünkü menâfi’-i ‘umûmiyye için yapılan şeylerde bazı efrâtdan kurbân olanlara te’essüf etmekle berâber maksad-ı ‘umûmîyi fedâ etmiyoruz. (s.58.)

El-hâsıl her işte hubb-ı vatan hüsn-i niyet her müşkîli iktihâm etdirir. Biz bu kadar ilerledikten sonra bir yere gidemeyiz. Terakkîyi tevkîf ve te’hîr ettirmek devlet ve millete ve bütün ‘âlem-i İslâma ihânetdir. Avrupalılar ile siyâsiyât ‘âleminde ne kadar uğraşır isek uğraşalım şapkaliya bilâ-istisnâ nefret ve husûmet câ’iz degildir.” Avrupa ‘âdâtının iyisini alalım fenâsını bırakalım” gibi sözler ciddî ve ma’kûl sözlerden ma’dûd olamaz kimse bir fenâlığı bilerek kabûl etmez. Her gülün diken olduğu gibi medeniyyetin dahi fenâ cihetleri vardır. Avrupalılar da bunların ıslâhına çalışıyor. Fakat kendi kendimizi aldatmakta devâm etmeyelim. Avrupada sefâlet bizden çok azdır. Bizde iklimin letâfetine memleketin bahşâyış-i Hudâ olan mümbitliğine rağmen hayât-ı Avrupaya nisbeten hiç mes’ûdâne cereyân etmiyor. Hayât-ı medeniyye te’sîsinden husûle gelecek fevâ’id muhâzirin on mislidir.

Artık tereddüt etmeyelim. Bizde Avrupa hayâtı ne kadar sür’atle inkişâf eder ise devletimizin temeli o nisbetde tarsîn edilmiş olur. Bu kazıyeyi zihnimizden hiçbir vakt çıkarmayalım. (s.59.)

Kaynakça

C.S. (Cemil Said Bey), Teceddüd-i Hakikî Nasıl Olur?, Dersa’âdet. Nisan (1330).

Karacan, Osman. Cemil Said Bey (Dikel) Hayatı-Eserleri ve İran’daki Siyasi Meselelere Bakışı. (Basılmamış Doktora Tezi) İnönü Üniversitesi, Malatya, 2019.

Karacan, Osman. “Cemil Said Bey (1872-1948) ve Düşünce Yapısı”. İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS) 8 (2019): 183-202.

Karacan, Osman. “Cemil Said Bey’in İran Ordusuna Dair Askerî Raporları Hakkında Bir Değerlendirme”. Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi 8 (2018): 173-188.